

DÜNYADA BASILAN İLK TÜRKÇE KİTAP

M. TÜRKER ACAROĞLU

I. MÜTEFERRİKA'DAN ÖNCE AVRUPA'DA ARAP HARFLERİYLE BASILMIŞ KİTAPLAR

Osmanlı İmparatorluğu'nda Arap harfleriyle Türkçe kitapların basımevinde basılış tarihini, değerli tarihçi ve eğitimci, Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarı rahmetli İhsan Sungu (1883-1946), 31 Ocak 1729 olarak saptamıştır. Daha çok "Vankulu lûgati" diye tanınan bu sözlüğün basımı üzerinden tam 257 yıl geçmiş bulunuyor. Bununla ilgili olarak, 1979'da basımcılık ve yayıncılığımızın 250. yılını kutlamıştık. Biz, İstanbul'da yapılan toplantıda, İbrahim Müteferrika'dan 114 yıl önce Paris'te basılmış Türkçe-Fransızca bir kitabı, mikrofilm ve fotokopileriyle birlikte, tanıtmaya çalışmıştık. Amacımız, basın-yayın tarihimize, ufak da olsa, bir katkıda bulunmaktır. Çünkü bu kitap, şimdiye değin kimsece bilinmiyordu. "Vankulu lûgati"nin basılışı, Arap harfleriyle basım işine dünyada 1729 yılından önce hiç girilmemiş olduğu anlamına gelmez. O kitap, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde Arap harfleriyle basılmış ilk Türkçe kitaptır, ama dünyada basılan ilk Türkçe kitap değildir.

İki yıl sonra da, 1981'de Türk gazeteciliğinin 150. yıldönümünü kutladık.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesine bağlı Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Enstitüsünde, Dünya ve Türk Basın-Yayın Tarihi dersini, birkaç ders yılı boyunca okutmuş, ancak artık sağlığım elvermediği için Mayıs 1979'da bu işi bırakmak zorunda kalmıştım. Konunun içine girince anladım ki, Dünya Basın-Yayın Tarihi gibi, Türk Basın-Yayın Tarihi de bizde henüz tam anlamıyla yazılmış değil. Ebüzziya Tevfik, Selim Nüzhet Gerçek, Server İskit, Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil vb. gibi değerli basın-yayın tarihçilerimiz gelip geçmiş, ama ötekiler hep bunların kitaplarındaki bilgileri kopya etmiş, konuya pek katkıda bulunmamışlar (bunların adları saymakla tükenmez).

Şimdi biz de, herkesin yaptığı gibi, ilk Derleme Müdürü, değerli Basın-Yayın Tarihçisi, "Türkiye bibliyografyası"nın kurucusu rahmetli Selim Nüzhet Gerçek'in basımcılığımızın 200. yıldönümü dolayısıyla yazıp İstanbul'da Ebüzziya Basımevinde 1928'de bastırıldığı, 11 yıl sonra da bunun

ikinci basımını İstanbul'da Devlet Basımevinde 1939'da yaptırdığı "Türk matbaacılığı" adlı birinci derecede önemli kitabının baş tarafından yararlanarak, ancak en sonunda buna bir katkıda bulunarak, İbrahim Müteferrika'dan önce Avrupa'da Arap harfleriyle basılmış Arapça, Farsça ve Türkçe kitapları özetle tanıtmaya çalışacağız.

Basım sanatı Avrupa'da ilk ürünlerini vermeye, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle dünyada yeni bir çığır açtığı sıralarda başladığı halde, Türkler, Avrupa'da kendi dillerinde kitap basan en son uluslardan biri oldu. Selim Nüzhet Gerçek, yukarıda adı geçen kitabında (s. 7); "İnsanlar için en sathi bir tahavvülden bile haberdar olmak mümkün değildir" diyorsa da, bizce, Fatih döneminde basım tekniğinin bulunmuş olduğu Türklerce de biliniyordu, ama bizde kabul edilmemişti.

Karl Faulmann adlı bir Alman bilgini, "Basımevinin Tarihi" adlı kitabında Arap harfleriyle dünyada basılan ilk kitabın İtalya'nın Fano kentinde 12 Eylül 1514 tarihinde basılmış olduğunu yazar. Metin Arapçadır. Ayrıca, ondan iki yıl sonra (1516'da), biri Arapça olmak üzere, dört dilde bir "Mezami" (Davut peygamberin makamla okuduğu Zebur sureleri) kitabı basıldı. Bu dört dilden birinin de Türkçe olduğu doğrusya, o zaman, dünyada basılan ilk Türkçe kitabın da bu olması gerekir, ama kitap üzerine başkaca bilgimiz yoktur.

Türk Basın-Yayın tarihçilerinin Türk basımevi tarihini yazarken, makalelerinden pek çok yararlandıkları Ebüzziya Tevfik de ("Mecmua-i Ebüzziya", sayı 31, s. 1675) buna inanmakta, yazılarında bunu tekrarlamaktadır. Fransız basımevi tarihçilerinden Firmin Didot, "Encyclopédie"nin 26. cildinde (s. 706) yayınlanan "Essai sur la typographie" (Basımcılık üzerine deneme) adlı yazısında aynı bilgileri verir. Bu bilgiler "Encyclopedia Britannica"da da var. O bakımdan, bu bilgilerin doğru olması gerekmektedir. Üstelik, Ebüzziya, bu basımevinin Papa Julius II tarafından kurulduğunu yazarak, Arap harfleriyle basım yapan ilk basımevleri ve Arap harfli basma ilk kitaplar üzerine de bilgiler verir. Ancak, ne yazık ki, kaynakları bilinemediği ve bulunamadığı için, kesin bir biçimde doğruyu araştırmak, elli yıl önce mümkün olmadığı gibi, şimdi de mümkün değildir.

Fatih'in oğlu Sultan Bayezit II'nin (saltanat dönemi 1481-1512) "basım işleriyle uğraşmayı idam cezasıyla engellemesi"ni ileri süren Firmin Didot'nun bu iddiası, herhalde, doğru olmasa gerek; çünkü, böyle bir ferman, hâlâ daha ortaya çıkmış değil. 124 şiirini kapsayan bir Divan sahibi, bilgin bir padişahın böyle bir buyruk verebileceği düşünülemez bile. Kaldı ki, Yahudilerin 1492 yılında İspanya'dan Türkiye'ye geldikleri zaman

yanlarında basımevi de getirdiklerini, Prof. Avram Galanti Bodrumlu "Türkler ve Yahudiler" (1928, s. 7, yeni basımı 1947) adlı kitabında kaydeder. O zamanlar İstanbul'da üç, Selânik'te bir Yahudi basımevi varmış. Yalnız Sultan Bayezit II döneminde İstanbul ve Selânik'te 19 Yahudice kitap basılmıştır.

Şimdi, ülkesinde kendi tebaasınca en az 4 basımevinin işletilmekte olduğunu bilen bir padişahın basım işleriyle uğraşanları idamla korkutması, akıl alacak şey midir? Bu boş laftan başka bir şey olamaz.

O çağlarda basımevinin yurda ve halka ne ölçüde yararlı bir buluş olduğunun henüz daha kestirilmemiş bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kâtip Çelebi'nin "Keşf üz-zünun" adlı kitabını kimi değişikliklerle kaynak edinmiş olan Fransız doğubilimcisi Barthélemy d'Herbelot de Molainville'in (1625-1695) "Bibliothèque orientale" (Doğu kitaplığı) adlı kitabına (ilk basımı Paris 1697, ikinci basımı Mayestrik 1776) bir önsöz yazmış olan Fransız doğubilimcisi Antoine Galland (1646-1715), S. N. Gerçek'e göre, orada diyormuş ki: (dilini sadeleştirerek aktarıyorum) "Skalijer yaşadığı sırada Roma'da Arapça olarak İbn Sina'nın eserleri, (Tahrir ül-Üklides) ve bir coğrafya basılmıştı. Bundan amaç, Arapça öğrenenlerin yararlanması değildi. O zaman daha Arapça dilbilgisi ve sözlük olmadığından, kimse bundan yararlanamazdı. Bu kitaplara edilen harcamalar, Doğuda kitap ticareti yapmak içindi. Ancak bu tasarı, ilk dönemlerde kârlı olmadı.

"Müslümanlar kendilerine verilen kitapları almak istemediler; çünkü bunların arkasından Kuran'ın da basılmasından korkuyor, bizde İncil ne denli kutsal, onlarca da o denli kutsal olan kitaplarına böylece bir saygısızlık edilmesinden çekiniyor, almak istemiyorlardı.

"Buna inzibati bir neden daha vardı. Doğuda kitap istinsahıyla geçinen pek çok adam vardı. Böylelikle onlar dilencilige mahkûm olacaklardı.

"Aynı zamanda Türk, Arap ve Acemlerin basma kitaplardan zevk almadıklarını da buraya eklemek gerekir. Basma kitaplar daha yararlı, onları okumak daha kolay olmakla birlikte, onlar kötü bir yazıyla yazılmış bile olsa, yazma kitapları en iyi basılmış bir kitaba yeğ tutuyorlar.

"Bu yön basma kitapların, yazısı da güzel olan yazma kitaplardan, daha kolay, daha zevkle okunduğunu kendi kendine deneyenlere acayip görünürse de, burada bunun nedenlerini araştırmadan bir yarar umulamaz. Sonuç, bu ulusların basma kitaplardan hoşlanmadığıdır.

"Hatta İstanbul'da bir kitapçıda İbn Sina'nın basılmış olan eserlerini gördüm. Bu kitap, Arap harfleriyle basılanların en güzeli, yazısı da

elyazısına en yakını olduğu halde, uzun bir süreden beri, Batıda satılışından daha ucuz olmakla birlikte, satılamamıştı. Oysa aynı kitabın yazma nüshaları gerek tanıdığım kitapçı, gerek öteki kitapçılar tarafından, pek pahalı olarak, satılmaktaydı.

“Bu basmalardan sonra Roma’da doğu dilleriyle yalnız Hıristiyanların ve misyonerlerin işine yarayacak kitaplar basılmaya başladı...”

Bundan çıkarılacak sonuç şu olabilir: Bizden önce Avrupa’da Arap harfleriyle kitap basımına başlanmış olması nedenini, kitap ticareti isteğine yükleyip yöneltmek, pek yanlış sayılmaz. Avrupa devletlerinin siyasi-ekonomik etkilerini, o zamanlar Osmanlı-Türk egemenliğinde bulunan Orta-Doğu, Yakın-Doğu ülkelerine sokmak emelinin de bu davranışta bir parça rol oynadığı söylenebilir.

İbn Sina’nın Gallant tarafından söz konusu edilen kitabının adı “El-Kanun fit-tub” (Tıp Kanunu), 1593 (H. 1002) yılında Roma’da basıldı; kitabın yazma bir nüshası İstanbul’da Fatih’teki Millet Kitaplığındadır (Feyzullah Efendi bölümü No. 1325). Basma nüshaları ise, İstanbul’un çeşitli kitaplıklarında bulunmaktadır.

İkincisi, Nâsireddin el-Tûsi’nin “Kitab-i tahrir-i usul ül-Üklides” (Euclidis, Elementorum geometricorum, libri tredecim), 1594 (Hicri 1003) yılında Roma’da Medicea Basımevinde basıldı; bu kitabın yazma bir nüshası da Millet Kitaplığı Carullah Efendi bölümündedir (No. 1453).

Böylece, Karl Faulmann’ın daha 1514 yılında Arap harfleriyle bir kitap basıldığı üzerine verdiği bilgiyi bir duyultu (rivayet) olarak kabul etsek bile, Batıda 1593-94 yıllarında Arap harfleriyle iki kitabın basıldığı, bu kitapların elde kalan nüshalarıyla ispatlanmıştır. Bu kitapların İstanbul’da satıldığı da bir gerçektir. Bu kitaplar üzerine Efdalettin Bey’in “Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası”nda (VII/40, 1332/1916) yayınlanmış “Memalik-i Osmaniye’de tabaatın kıdemi” başlıklı bir makalesi vardır.

“Kitab-i tahrir-i usul ül-Üklides”in sonunda yayınlanmış Sultan Murat III’ün Türkçe bir fermamı bulunmaktadır. Padişah burada-özetle-şöyle diyor: “Memalik-i Mahrusamda vaki olan sancak beyleri ve kapitanlar ve kadınlara bu emr-i hümayunum vasıl olucak malûm ola ki, memalik-i mahrusamda ticaret eden efrenc tacirlerinden (burada adları anılıyor) nam bezirgânlar dergâh-i muallâma gelüp vilâyet-i Frangistan’dan ticaret için bazı meta ve *Arabi ve Farisi ve Türki busma bazı muteber kitaplar ve risaleler getirüp* memalik-i mahrusamda kendi hallerinde bey’ ü şirâ (alım-satım) ederler iken bazı kimesneler yolda ve izde ve iskelelerde fuzuli yüklerin yıkıp denklerin bozup içinden beğendikleri emtea kısmını akçesiz ve cüzi baha ile

cebren alup ve sizde Arabi ve Farisi kitaplar neler deyu ticaret için getürdükleri cemi kitapları ellerinden alup bahasın vermeyüp ve kendülerinin ve vekillerinin ve adamlarının bey' ü ticaretlerine mâni oldukların bildirüp min ba'd (bundan böyle) emn ü aman üzre gelüp gidüp kendü hallerinde ticaret ettüklerinde bir fert dahl olmayup minnet ü meccanen metaları alınmayup ve yükleri bozulmayup men olunmak babında hükm-i hümayunum talep ettükleri ecelden buyurdum ki..."

Böylece sürüp giden fermanda padişah Arapça, Farsça ve Türkçe (!?) basma kitap satan yabancı tüccarlara dokunulmamasını, kendi hallerine bırakılmasını, kitapların gasp edilmemesini, her ne alırlarsa kendi rızalarıyla satın alanlardan bütün değer bahasıyla alınmasını, şer-i şerife ve ahidname-i hümayuna muhalif asla ve kat'a kimsenin karışıp saldırmamasını, inat ve muhalefet edenlerin adlarıyla yazıp padişaha arzedilmesini, bu husus için yeniden şikâyet ettirilmemesini emir ve ferman buyurmaktadır.

Bu Türkçe ferman metni, öyle sanırım ki, 1516'da basıldığı söylenen Davut Peygamberin "Mezamir" kitabı dikkate alınmazsa, basılan tek sayfalık ilk Türkçe metin olma özelliğini taşır; 1594 tarihli olduğunu tekrarlayalım.

Mansurizade İzmirli Mustafa Nuri Paşa (1824-1889), "Netayic ül-vukuat" (Olayların sonuçları) adlı 4 ciltlik tarihinde (İst., Uhuvvet Matbaası, 1327/1911), ikinci basımının 3. cilt, 110. sayfasında şunları söyler: "Murad-i Salis asrında bir ecnebi Türkçe huruf ile kitap tabetmek ve gümrük rüsumundan muaf tutulmak üzere ruhsat istida edip müsaadeyi havi ferman verilmiş olduğundan H. 996 tarihinde (M. 1587) Vasıf tarihi hacminde bir kitap basmış ve ferman-i âli-i mezkûru dahi dibacesine aynen yazmış olmakla bir nüshası Şeyhülislâm-i esbak Hüsam Efendi merhumda manzur-i fakir olup fakat ismi ve kangı (hangi) fenden olduğu hatırda kalmadı." S. N. Gerçek'in de işaret ettiği gibi, bu kitap az önce söz konusu olan "Usul ül-Üklides"tir. Sonunda basılmış olan femandan, o zamanki hükümetin iznini aldıktan sonra basımına başlandığını, Galland'ın söylediği gibi, Doğu ülkelerinde kitap ticareti yapmak isteyenlerce basıldığını, o zamanki hükümetin basma kitapların varlığından haberi bulunduğunu, yurda sokulmalarına, dışalımlarına engel olunmadığını, İstanbul'da basma kitap ticaretinin var olduğunu açıkça anlamış oluruz. Böylece, Galland'ın sözlerini doğrulayan bu belgenin ayrı bir değeri vardır.

Şimdi, S. N. Gerçek'in sırasını izleyerek, Hıristiyanlara, misyonerlere ilişkin olmak üzere basılmış olan kitapların Türkçeyi ilgilendirenlerinden de biraz söz edelim. H. Omont'un "Documents sur les Jeunes de langues" (Dil

oğlanları üzerine belgeler, Paris 1890) adlı kitabında; 1719 yılında, aşağı-yukarı elli yıldan, yani 1669'dan beri kapanmış olan, amacı Fransa elçiliğine, güvenilebilecek tercüman (çevirmen, dilmaç) yetiştirmek olan Ecole des Langues orientales vivantes'ın (Yaşayan Doğu Dilleri Okulunun) yeniden açılması için, Bonac markisi diye ünlü Fransız generali ve diplomatı Jean-Louis Usson'un (1672-1738) elçi olarak İstanbul'a gönderildiği (1716) sırada Fransız hükümetine verdiği bir muhura görülmektedir. Gereğine göre davranılması için, bu muhura, Doğu dillerini ve kültürünü bilen Ossip Renaudot'ya incelenmek üzere gönderilmiş. Renaudot'nun verdiği cevapta, çok değerli bilgiler, Türkçeyi ilgilendiren kitapların hemen hemen hepsinin adları varmış. İşte, bunların en eskisi, Hieronimo Megisero'nun yazdığı "Institutionum lingue turcicoe" (Türk dilinin kuruluşu) adlı Türkçe dilbilgisi kitabı, 1612 yılında basılmıştır.

İşte şimdi kronoloji sırası, 1615 yılında Paris'te basılan, bizim Bibliothèque Nationale'de bulup mikrofilmini yaptırdığımız "Fransa Padişahı ile Âli-Osman Padişahı mabeyninde münakid olan ahidnamedir ki zikrolunur" adlı kitaba geldi. Ancak, bizim için her bakımdan önemli olan bu kitabı, araştırmamızın ikinci bölümünde ayrıntılarıyla ayrıca tanıtmak istediğimizden, ondan sonra Müteferrika'ya dek Avrupa'da basılan Türkçe kitaplar üzerine de biraz bilgi sunmalıyız.

Bundan sonra, A. du Ryer'in "Rudimenta grammatices lingua turcicoe" (Türk dili gramerinin ana çizgileri) adlı, 1630 yılında Paris'te basılmış olan Türkçe bir dilbilgisi kuralları kitabı gelir. Fransa'nın Halep Konsolosluğunu yapmış olan bu kişi, Kuran'ı da Fransızcaya çevirmiştir.

1670 yılında, G. Seaman tarafından "Grammatica linguaoe turcicoe" adıyla, du Ryer'in kitabından daha ayrıntılı bir kitap yayımlanmıştır.

Bundan sonra da, bu biçim kitapların en büyüğü olan Meninsky'nin "Thesaurus linguarum orientalium turcicoe, arabicoe, persicoe" adıyla 1680 yılında Viyana'da basılmış olan sözlüğü gelir. Bu kitapta Türkçe, Arapça, Farsça bütün kelimelerin Latince, Fransızca, İtalyanca, Lehçe (Polonya dili) ile anlamları, söyleniş biçimleri yazılıdır, hem de Latin harfleriyle... Meninsky'nin pek büyük oylumlu bu kitabı için yeniden Arap harfleri döktürmüş, basımı için de yeni bir basımevi kurmuş olduğu söylenmektedir. Meninsky'nin aynı tarihte "Linguarum orientalium institutiones sive grammaticoe turcicoe" adlı bir Türkçe dilbilgisi kuralları kitabı da yayımlanmıştır. 1687 yılında, yine onun Türkçe-Latince bir sözlüğü basılmıştır.

Türkçe başlığı "Söz kitabı" olan, 1665 yılında Roma'da basılmış ilginç bir İtalyanca-Türkçe sözlük de var. Doğu ülkelerinde misyonerlik yapmış Bernardo da Parigi tarafından düzenlenmiş olan bu sözlüğün İtalyanca başlığı "Vocabolario Italiano-Turchesco"dur. Pietro d'Abbauilla tarafından Fransızcadan İtalyancaya çevrilmiştir.

Arap harfleriyle Batıda basılmış öteki kitapların adlarını anmak, uzun sürer. S. N. Gerçek "bundan bir faide melhuz olmadığı" nı ileri sürerse de, keşke, daha çok kitap adı verebilseydi! Çünkü, ondan sonra pek az kimse bu konuya eğilebildi. O, Ebüzziya Tevfik'in bundan önce de söz konusu ettiğimiz "Mecmua-i Ebüzziya"nın 81. sayısında (s. 1667) çıkmış bir makalesindeki-bizce de ilginç-bir noktaya döner ki, o da şudur:

Ebüzziya, orada, 1589-1611 yılları arasında Fransa'nın İstanbul elçisi olan François Savary de Brèves'in İstanbul'da bir hakkâka (kazıyıcı, oymacı) nesih ve talik (Arap harflerinin yazma ve basma kitaplarda en çok kullanılan çeşitlerini) döktürmüş olduğundan, bir yıl sonra Paris'te basılan Lejay'nin "Kitab-i mukaddes"inde (Kutsal kitap) kullandığından söz ediyor. "Hâlâ Fransa'da, Arabi, Farişi ve Türki lisanlarıyla her ne tabedilmek murat edilse, bu harflerle tertip ve tab olunmaktadır" diyormuş. S. N. Gerçek, bu yazının Lejay'e ilişkin bölümünde-haklı olarak-bir yanlışlık olması gerektiğini, Lejay'nin Kutsal kitabının, bir yıl sonra değil, ancak 1645 yılında basıldığını ekler.

"Meydan-Larousse" ansiklopedisine göre (VII. c., 1972, ss. 876-877), Fransız dilbilimcisi Michel Lejay, 1588'de Paris'te doğdu, 1674'te gene orada öldü. Birkaç dilde yazılmış bir Kutsal kitap yayımladı (Ansiklopedi buna "İncil" diyorsa da yanlış olmalı). Bu çalışmasında P. Morin, Godefroi Hermant, Aquino'lu Filippo vb. gibi bilginlerden yardım gördü. 1645'te yayımlanmış olan bu Kutsal kitabın asıl adı "Biblia Hebraica, Samaritana, Chaldaica, Graeca, Syriaca, Latina, Arabica"dır, yani (İbrani, Samiriye, Kalde, Yunan, Suriye, Latin, Arap dillerinde Kutsal kitap).

S. N. Gerçek, tarihçi Ahmet Refik Altınay'ın da "İkdam" gazetesinde yayınlanmış bir makalesinde bu (Savary de Brèves)den söz etmekte olduğunu bildiriyorsa da gazetenin tarih ve sayısını vermemektedir. "Maatteessüf, bu malûmatın ayrıca tevsikına imkân bulamadım" diyor. (Biz de Muzaffer Gökman'ın 1978'de basılan "Tarihi sevdiren adam: Ahmed Refik Altınay" adlı kitabının gazete ve dergilerdeki yazıları bölümünde bu makalenin adına, özetine rastlayamadık.) Omont'nun kitabında olduğu gibi, daha bir-iki yerde yalnız Lejay'nin harflerinin pek güzel olduğuna ilişkin kayıtlara rastlandığını sözlerine ekliyor. Bibliothéque

Nationale'de bulduğumuz Türkçe-Fransızca kitabı bastırılmış olan Fransa'nın İstanbul elçisi Comte de Brèves üzerine yeni bilgileri bu araştırmamızın ikinci bölümünde sunacağız.

Az daha geri giderek, İbn Hacıb'in "El-Kâfiye" adlı Arapça dilbilgisi kitabının İtalya'nın neresinde, hangi tarihte basıldığının kesin olarak bilinmediğini söyleyeceğiz. Ancak, XVI. yüzyılın sonlarında, belki de 1587 yılında İtalya'da basıldığı sanılmaktadır. Arapça öğrenecekler için değerli bir kitap olduğu söylenmektedir. Bu kitabın yöntemine uygun olarak, bizde, Güzelhisarizade Hüseyin tarafından yazılan "İgrab ül-Kâfiye" adlı kitap, o tarihten aşağı-yukarı 200 yıl kadar sonra, İstanbul'da Müteferrika Basımevinin 21. kitabı olarak, 1785 (H. 1200) yılında basılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da, özellikle Akdeniz bölgesindeki geniş ülkeleri egemenliği altında bulundurması dolayısıyla, yabancılar, bu devletin dili, edebiyatı, kültürü ile yakından ilgilenmek zorunluluğunu duymuşlardı. Hele Fransızlar, Orta-Doğu'ya girebilmek için can atıklarından, Türkçe ve Arapça öğrenmenin yollarını aradılar, bu uğurda bir hayli yayın yaptılar. Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayıp paylaşma anlamına gelen (Doğu sorunu)nu ortaya çıkarmak üzere bulunan Çarlık Rusyası da, bilgilerini, aydınlarını Türk dili, edebiyatı, kültürü üzerinde incelemeler yapmaya özendirmiştir. Batıda, bütün Avrupa, hattâ Amerika'da sürdürülmekte olan bu araştırmalara Doğubilim (Şarkiyat, Oryantalizm, Oryantalistik) ya da Türkiyat (Türkoloji) denilir. Son zamanda, bunun bir dalı olarak Osmanoloji (Osmanlı dili, edebiyatı, kültürü) de ortaya çıktı.

Tanıttığımız kitapların çoğu, bütün bu faaliyetler arasında sayılabilir.

S. N. Gerçek, yukarıda adı geçen kitabında (ss. 15-16) biraz da 1706 yılında Halep'te basılmış bir kitaptan, "Mezamir-i Davud"dan söz eder. Bu kitap üzerine "Mecmua-i Ebüzziya"da (sayı 81, s. 1669) uzun uzadıya bilgi bulunduğunu söyler.

İlkin Ahmet Mithat, Scheffer'in "Kitap adları" başlıklı kitabında bu kitabın adını görmüş, kitap üzerine verilen bilgiler arasındaki "Ahşap huruf ile tab olunmuştur" kaydı dikkatini çekerek "Tarik" gazetesinde bir makale yazmıştır. S. N. Gerçek diyor ki: "Bu makalede kendi gibi kitap ve matbaacılık ile meşgul olanlara yakışmayacak bazı hatalar yapmış olduğundan matbaa ve matbaacılığa karşı meyil ve alâkasını memleketimizin meraklı tâbii olarak ispat etmiş olan Ebüzziya merhum buna itiraz etmiş ve bu kitabın kendi görülemediği için söz uzamış."

Daha sonra, S. N. Gerçek, Millet Kitaplığının Carullah Efendi bölümünde 2 numarada kayıtlı olan bu kitabı incelemiştir. Devingen (müteharrik) harflerle basılmış olmadığını, sayfalarının şimşir üzerine hakkedilmiş sayfa kalıplarıyla düzenlenmiş olduğunu görmüş. Kitabının belgeler bölümüne bunun ilk ve son sayfalarının röprodüksiyonlarını da koymuştur. Gariptir ki, "Mezamir-i Davud" denilen bu kitabın röprodüksiyonunda kitap adı "Kitab ül-İncil ül-şerif" diye okunmaktadır. Böylece, bu kitap "Mezamir" midir, yoksa "İncil" mi? Bizce bilinmemektedir. Millet Kitaplığına gidip yeniden incelemek gerek. Kitap, Suriye'de yerleşmiş olan Hıristiyan papazlarının Osmanlı dönemindeki çalışmaları ve faaliyetleri üstüne bir fikir vermekteymiş.

Elçiliği sırasında oralarda gezip dolaşan Marki de Nouantel, Halep papazlarından söz ederken: "Tüccarların kârlı mallar için hırsıyla kavga çıkardıkları gibi, bunlar da ihtidalar (dinden dönmeler) için aynı şiddetle kavga çıkarırlar" diyormuş. İşte, bu kitap da, şüphesiz, din amaçlarıyla onlarca çıkarılmıştır. S. N. Gerçek: "Tuhaf ki, bizde de az daha iki sahib-i kalem arasında âdeta bir niza (kavga) çıkaracakmış" demektedir.

Aslında Ebüzziya Tevfik az önce andığımız makalesinin sonunda ("Mecmua-i Ebüzziya", sayı 81, s. 1679) pek doğru olarak şu bilgileri verir: "Halep matbaası Antakya Patriğinin teşvikiyle (Ulahya) manastırından gelmiş olan (Isnagof) namında bir rahip tarafından ağaç üzerine hakkedilmiş sayfaların bir mengenenin tazyikıyla kâğıda nakşından başka bir şey değildir. İlk eseri ise 35 tabaka kâğıdın iki kere katlanmasından ibaret olan ve ıstılah-i tabaatte müsemmen (sekizgen), yani (in-Octavo) denilen tertibi havi 280 sayfalı bir kitaptan ibarettir ki, o da Mezamir-i Davud'dur." Ancak, Millet Kitaplığındaki nüsha 121 yaprakmış; bu, 242 sayfa eder. Ebüzziya Tevfik'in 280 demesinden, aradaki farkın neden kaynaklandığını kestiremiyoruz.

24-29 Eylül 1979 tarihleri arasında İstanbul'da toplanmış olan III. Uluslararası Türkoloji Kongresinin Türk tarihi bölümünde bir bildiri okumuş olan Romanya Gagauzlarından değerli tarihçi Prof. Dr. Mihail Guboğlu, "Türk-Arap basınının asırlar boyunca dünyada tarihçesi, 250. yıl dolayısıyla Türk-Arap basını, 1729-1979" başlıklı bildirisinde, 1722 yılında Petrograd'da (şimdiki Leningrad) Deli Petro üzerine Türkçe bir kitap basılmış olduğunu söylemiş, orada bunun iç kapağının fotokopisini de göstermişti. Ancak biz, bu kitap metninin Osmanlı Türkçesi değil, Kuzey Türkçesi (Kazan, Tatar şivesi) olduğunu sanmaktayız. Kongre bildirileri kitap biçiminde basıldığında, bunu daha iyi anlayabileceğiz. Şunu da

söylemeliyim: Sayın Prof. Guboğlu, “Türk-Arab basını...” derken, Arap harfleriyle basılmış Türkçe kitapları kastediyordu.

Bu dönemlerde dış ülkelerde basılan Arap harfli kitaplar Osmanlı İmparatorluğu’na getirilip başkent ve başka kentlerde serbestçe satılırken, İstanbul’da, Selânik’te ve taşranın başka kentlerinde Musevi, Ermeni ve Rum basımevlerince bir takım kitaplar basılıp yayımlanıyordu.

II. 20 MAYIS 1604 TARİHİNDE İSTANBUL’DA İMZALANAN, 1615 YILINDA PARİS’TE KİTAP OLARAK BASILAN TÜRK-FRANSIZ BARIŞ, TİCARET VE KAPİTÜLASYON ANTLAŞMASI

Osmanlı Sultanı Mehmet III’ün ölümü (1603) ile yerine henüz pek genç (13 yaşında) olan en büyük oğlu Sultan Ahmet I’in geçişi (22 Ocak 1603), Fransa ve Navarre Kralı Henri IV’e Fransız kapitülasyonlarını (ayrıcalıklarını) yeniletip genişletmek için uygun bir fırsat oluşturdu. Fransa Kralı, özellikle Venediklilerle İngilizlere verilen sancak ayrıcalıklarına üzülmüyor, bunları geri aldirabileceğini umuyordu.

İşte bu nedenle, Osmanlı Sultanı Ahmet I (1590-1617) ile Fransa Kralı Henri IV (1553-1610) arasında, 20 Mayıs 1604 (Hicri 20 Zilhicce 1012) tarihinde İstanbul’da bir barış, ticaret ve kapitülasyon antlaşması yapılmıştı. Bunu gerçekleştiren, Fransa’nın o zamanki elçisi Comte de Brèves’dir (1560-1628). Fransa ile aramızda imzalanan beşinci kapitülasyon antlaşması olan bu belgeyi, Fransa elçisi, Osmanlı padişahına yaranmak için, bir “cemile” olsun diye, 1615 yılında Paris’te -bir sayfası Türkçe, karşı sayfası bunun çevirisi olarak Fransızca olmak üzere- Estienne Paulin basımevinde kitap biçiminde bastırıp İstanbul’da padişaha sundu. İşte, bugünkü bilgilerimize göre, dünyada basılan ilk Türkçe tam metin kitap budur, sanıyoruz.

Kitabın Türkçe başlığı şudur: “FRANSA PADIŞAHI¹ İLE ÂL-I OSMAN PADIŞAHI MABEYNİNDE MÜNAKİD OLAN AHİD, NAMEDİR² KİZİKROLUNUR”. Hemen altındaki Fransızca başlığı da şöyledir: “ARTICLES DU TRACTE FAICT

¹ *Fransa Padişahı*: Osmanlı sarayı, Fransa krallarından başka, hiçbir Hıristiyan hükümdarına (*padişah*) ünvanını vermemiştir. Bu kitap başlığının da belgelediği bu adlandırma olayı ile bunun kökeni, belirtilmeye değer. Romen voyvodası ve tarihçisi Dimitri Kantemir’in “Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi”nde (Özdemir Çobanoğlu çevirisi, 2. cilt, 1979, ss. 297-298) anlatıldığına göre, Fransa Kralının kadın

EN L'ANNE Mil six cens quatre, entre HENRI le Grand Roy de France, et de Navarre, Et Sultan Amat Empereur des Turcs. Par l'entremise de Messire François Savary, Seigneur de Brèves, Conseiller du Roy en ses Conseil d'Etat et Privé, lors Ambassadeur pour sa Maiesté à la Porte dudit Empereur". Görüldüğü üzere, kitabın Fransızca başlığı Türkçesinden biraz değişik, epey ayrıntılı ve somuttur. (Bu durum, kitabın asıl metninde de görülmektedir.) Bunu, dilimize bugün şu biçimde çevirebiliriz: Fransa ve Navarre'ın Büyük Kralı HENRİ ile Türklerin İmparatoru Sultan Ahmet arasında 1604 yılında yapılan antlaşma maddeleri. Sinyor de Brèves, Kralın Devlet ve Özel Konseylerinde üye, o zamanlar adı geçen İmparatorun Babıâlisinde Majestelerinin Büyükelçisi François Savary Beyefendinin aracılığı ile (sayesinde).

Bu başlığın altında Fransa Kralının arması, onun hemen sağında, daha küçük boyutta, Kral Kitaplığının (bugünkü Bibliothèque Nationale'in) mührü bulunmaktadır. İç kapağın arkası boştur.

İkinci yaprağın en üstünde Sultan Ahmet I'in tuğrası bulunur. Altında Fransızca şu deyiş var: "L'Empereur Amat, filz de l'Empereur Mehemet, tousiours victorieux". (yani: İmparator Mehmet oğlu Ahmet, muzaffer daima.) Bunun altında Arapça şu deyiş var: "Nişan-i şerif-i alişan-i sami

---

yeğenlerinden biri, Kudüs'ü ziyaretle hacı olmak istemiş; ancak Kıbrıs'a yakın bir yerde Türk korsanlarınca yakalanarak Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkarılmıştır. Bu kadın soyluluğu ve güzelliği ile, Sultanın en gözde cariyeleri arasında yer alır. Osmanlıların iç ve dış işlerini yönetmeye başlar. Az sonra, onu kurtarmak için İstanbul'a özel bir Fransız elçisi gelir. Kralın yeğenini saraydan çıkaramayacağını anlayınca, Padişaha seslenerek: "Fransa Kralının, Tanrı'nın, bunca güçlü bir padişahın yatağına kendi kızını uygun bulduğundan (çünkü bunlar, "yeğen" demeleri gerekirken, "kızım" diye adlandırıyorlar), büyük onur duyduğunu ve kendisini mutlu saydığını, bu kan ilişkisini, dünyanın bu iki büyük hükümdarı arasındaki dostluğu daha da güçlendireceğini umduğunu" söylemiştir. Bundan sonra, Sultan kadınının çabaları ile, Kanuni Sultan Süleyman Fransa Kralının bütün isteklerini yerine getirmekle yetinmeyip, üstelik, kendisine (padişah) ünvanını da vermiştir. Ayrıca, Sultan, Fransa Büyükelçisinin öteki büyükelçilerden önce huzura alınmasını buyurmuştur... Fransızlar, Osmanlı hanedanının kendi krallarının hanedanıyla akraba olduğunu söylemekte, buna dayanarak da bütün Hristiyanlara nazaran, üstünlük elde etmekle öğünmekte sakınca görmemektedirler. Bu nedenle, Alman İmparatoru, Osmanlı sarayında, bir temsilciden başka, hiçbir zaman, bir büyükelçi bulundurmazdı. Ancak, daha önemli işler, örnek olarak, bir barış antlaşmasının onanması ya da bir ateşkes anlaşmasının uzatılması söz konusu olunca, bütün öteki elçilere üstünlük sağlayan, olağanüstü bir elçi gönderirdi.

² *Ahidnâme: Ahd* (Antlaşma) ve *nâme*'den (mektup) oluşan Arapça-Farsça, yani Osmanlıca bir bileşik sözdür. *Nâme*, yabanc elçilerin barış yapıldıktan sonra, kendi hükümdarları için, Sultandan elde ettikleri mektup, anlamına gelmektedir. Bu mektuplar, Arapların *mevad* (maddeler) dedikleri, barış şartlarını içerir. Bunlar da *tuğra* (sultanın imzası ya da mührü) ile onaylanırdı.

mekân-i sultani ve tuğra-yi garra-yi cihan-sitan-i hakani nefed bilavn ül-Rabbani hükmü oldur ki". Bunun da altında Fransızca şu deyiş bulunmaktadır: "Marque de la haulte famille des Monarques Ottomans, avec la beauté, grandeur, et splendeur de laquelle tant de païs sont conquis, et gouvernez". Bunun anlamı da Türkçeye şöyle aktarılabilir: (Bunca ülkeleri fethetmiş ve yönetmekte olan Osmanlı sultanlarının yüce ailesinin güzel, büyük ve görkemli nişanı ya da tuğrası).

Fransızca metnin ilk sözü olan (Moy/Ben)in ilk harfi M, pek büyük boyutlu, süslü ve renkli olarak resmedilmiş, ancak Türkçe metnin ilk sözü olan (Hazret-i Hak) için böyle bir büyüüp süsleme, renkleme yapılmamıştır. Bundan çıkarılabilecek sonuç şu olabilir: XVII. yüzyılın ilk yıllarında bile, basma Batı kitaplarında, hâlâ daha yazmaların etkisi görülmektedir. Basma kitaplar, hâlâ yazmaları andırmaktadır.

Sayfalarda sayı kaydı yoktur. Bunun yerine, bir sonraki sayfanın ilk sözünün ilk hecesi, bir önceki sayfanın sağ alt köşesine konulmaktadır. Bu da yalnız Fransızca metinde yapılmıştır (Eskiden yazmalarda olduğu gibi). Antlaşma maddelerinin sıra sayıları, Türkçe metinde bile, şimdi kullanmakta olduğumuz rakamlarla gösterilmiştir. (Çok sonraki yayınlarda bu madde sayıları değiştirilip çoğaltılmıştır.)

Bibliothèque Nationale'deki yer numarası (Petit in-4° Lg 6. 67-68) olan, Müteferrika'dan tam 114 yıl önce Paris'te basılmış bulunan bu Türkçe-Fransızca kitap nasıl bulundu?

1950 yılında, yeni kurulan Ankara Milli Kütüphanesinin ilk iki uzmanından biriyken, Hükümetçe, Fransa'ya kütüphanecilik, özellikle dokümantasyon yüksek öğrenimine gönderilmiştim. Sabahları Fransa Devlet Dokümantasyon Teknikleri Enstitüsüne, öğleden sonraları Paris Yüksek Kütüphanecilik Okuluna, geceleri de Alliance Française'in yabancılar için düzenlediği yüksek dil kurslarına devam ederdim. Yaz aylarını da boş geçirmemek için, ya Sorbonne Üniversitesinin Civilisation Française denilen Fransız Uygarlığı kurlarını ya da Fransa Devlet Arşivlerinde düzenlenen Uluslararası Arşivcilik kurlarını izlerdim. Amacım, tam bir dokümantalist olarak yurda dönmektir.

Artık 1952 yılı sonlarına gelmiştik. Dokümantasyon Enstitüsünü bitirebilmek için bir (mémoire/muhtıra) hazırlamam gerekiyordu. Fransa'da basılmış Türkler ve Türkiye ile ilgili Fransızca belgeleri kapsayan bir dokümantografya hazırlığına başlamıştım. Bunun için Paris'teki 40-50 kadar kitaplığı bir bir dolaşıp bizimle ilgili kitapları, broşürleri, haritaları, fotoğrafları ve öteki belgeleri yer numaralarıyla birlikte saptayıp bunları

237 daktilo sayfası tutan bir tez halinde Enstitüye sundum. İşte, Paris Ulusal Kitaplığında bu konuda incelemeler yaptığım sırada, kataloglarda bu kitabın fişini görünce şaşırıp kaldım. Basım tarihi 1615, basılış yeri Paris, basımevi sahibi pek ünlü bir basımcı (Estienne Paulin). 24 yapraklık küçük bir kitap. Yurda dönerken hemen bir mikrofilmini edindim. Ancak, hemen incelemek fırsatını bulamamıştım. Ama kimi konuşmalarında, konferanslarımda, yazılarımda, kaleme aldığım ansiklopedi maddelerinde “Fransa Kralı ile Osmanlı Padişahı arasında imzalanan bir ticaret antlaşmasının metni, 1615’te Paris’te basılmıştır” biçiminde kısaca sözünü etmiştim. Bu ufak not, daha sonra basın-yayın tarihimizle ilgili tez ve doktora hazırlayanlardan hiçbirinin dikkatini çekmedi.

Fransa Kralı Henri IV adına ve hesabına bunca önemli bir antlaşma koparabilen, daha sonra bunu Paris’te bir kitap halinde bastırıp Osmanlı Sultanı Ahmet I’e sunan bu Comte de Brèves kimdir? Onun hakkında kaynaklarda çok çelişkili bilgiler var. En iyisi, Fransızca “Larousse”un çevirisi olan “Meydan-Larousse” ansiklopedisine bakmak. Bu kitabın 2. cildinin (1972) 570. sayfasında, Comte de Brèves üstüne şu bilgiler var: “François Savary, marquis de Maulevrier, Fransız diplomatı (1560-Paris 1628). Henri IV saltanatının en seçkin elçisi. 1591’den 1606’ya kadar İstanbul’da büyükelçi olarak görev aldı. 1606’da kapitülasyonları yeniletti. Berberî devletlerinin büyük sayıdaki Hıristiyan tutsaklarını hürriyete kavuşturmak suretiyle ün yaptı. 1608’de Roma büyükelçiliğinde bulundu. Doğudan, bugün hepsi Milli Kütüphane’de bulunan yüzden fazla Türkçe ve Farsça eser götürdü.”

Şu küçük notta bile birtakım büyük eksik ve yanlışlar var. İlk, doğum yeri belli değil. İstanbul’da elçiliğe başlayış tarihi, Ebüzziya’dan naklen Selim Nüzhet Gerçek’te, ondan naklen de Prof. Dr. Osman Ersoy’un “Türkiye’ye matbaanın girişi ve ilk basılan eserler” (1959) adlı doktora tezinde (s. 22) 1589 olarak gösterilmektedir. Arada iki yıllık bir fark var. Biz Fransız kaynağını temel olarak ele alırsak, bu Comte de Brèves, üç padişah döneminde büyükelçilik yapmış oluyor: Murat III (saltanat dönemi 1574-1595), Mehmet III (saltanat dönemi 1595-1603), Ahmet I (saltanat dönemi 1603-1617). Tam 15 yıl sürekli olarak İstanbul’da büyükelçi kalmış, rahmetli tarihçimiz Reşad Ekrem Koçu da “Osmanlı muahedeleri ve kapitülasyonlar (1300-1920) ve Lozan Muahedesi, 24 Temmuz 1923” (1934) adlı kitabında bu kontun İstanbul’da 17 yıl elçilik yaptığını yazar. Hangisi doğru? bilemem. Kapitülasyonların yenilenmesi, elimizdeki kitaba göre, 1606 değil, 1604 yılında olmuştur. Ama, aynı elçi, bundan önce Fransa

ile dördüncü kapitülasyon antlaşmasını da 25 Şubat 1597 tarihinde (H. 1005) İstanbul'da Sultan Mehmet III'ten Kral Henri IV adına koparabilmişti. Uzun süren elçiliği sırasında Osmanlı İmparatorluğu halkının dilini, halkbilimini, edebiyat ve kültürünü öğrenmişti.

Fransız "Constellation" dergisinden naklen "Bütün dünya" yıllığında (1965, s. 54-56) yayınlanan Fransız yazarı Gabriel Aminyon'un "Türkiye'ye gelen ilk Fransız sefirleri" başlıklı yazısından öğrendiğimize göre, Kont Savary de Brèves, İstanbul'a elçi atanınca André du Ryer'yi de birlikte getirmişti. Ryer'nin baba ocağı olan La Garde şatosu, Savary'lerin malikânesine komşuydu. Bir diplomatın yanında, sihirli ülkelere gitmek, daha yetişmekte olan bir genç için, ne bulunmaz bir fırsattı!

Savary de Brèves de bu mesleğe, amcasının yanında başlamıştı. Kral Henri III, Jacques de Savary Lancosme'ı İstanbul'a elçi olarak gönderdiğinde, o da yanındaydı. Amcası görev başında ölünce, Savary de Brèves, bunu Fransız sarayına bildirdi, onun yerine atanmasını istedi. Bir temsilci olarak vekâlet etmesi için emir geldi. Buna kızarak, ailesinden hiç kimsenin böyle küçük bir görev görmediğini, kendisine tevdi edilen büyük sırlarla hemen Fransa'ya döneceğini bildirdi. Bunun üzerine, hemen elçilik emri geldi.

Babiâli'ye gönderilen elçiler içinde Doğu dillerini bilen tek elçi, belki de o olmuştur. Padişahla vezirleri, Fransa Kralının gönderdiği elçinin kitaplığını hep Türkçe ve Farsça kitaplarla doldurduğunu, Farsça şiirler okuduğunu, konuşmalarına Arapça atasözleri ve deyimler kattığını gördükçe, çok memnun oluyorlardı. Çünkü o zamana dek gelen elçiler, bir Doğu edebiyatı bulunduğunu bilmedikleri gibi, tüm Müslümanları şiddetle yönetilmeye layık barbar olarak görüyorlardı.

Bu yeni elçi, Babiâli ile olan gündelik temaslarında onların öylesine güvenlerini kazandı ki, üzerlerinde büyük bir etki sahibi oldu. Padişah bile onun hatırını kıramıyordu. Henri IV kral olmak için savaşırken, büyük zorluklarla karşılaşmıştı. Savary'nin hatırı için padişah, Marsilyalılara bir ferman göndererek, derhal krala boyun eğmelerini, yoksa onların bütün gemilerini yakalayıp yakacağını, hepsini tutsak alarak İstanbul'da köleliğe mahkûm edeceğini bildirdi. Buyruğunu hemen yerine getirdiler. Kral Henri IV de böylece Provans (Güney Fransa) bölgesini ele geçirdi.

İşte André du Ryer, böyle bir hocanın elinde yetişti. Çok geçmeden çevirmenlik yapacak denli Arapça öğrendi. Elçisinin ona gereksinmesi olmadığından, boş zamanlarından yararlanarak Türk diliyle edebiyatına çalışmaya başladı. Birkaç yılda bir dilbilgisi kitabıyla bir sözlük hazırladı.

Kuşkusuz bunlar, Türkçe üzerine Fransızca yazılan ilk yapıtlardı. Ondan sonra Kuran'ın çevirisine başladı. Farsça şiirlere âşıktı. Sadî'nin kitaplarıyla başbaşa, çok zevkli dakikalar geçiriyordu. Ne yazık ki, 1605 (!) yılının bir mayıs günü, sevgili elçisi bavullarını toplayarak çıkıp gitti. O günden sonra Sultan ile Kralın gönderdiği elçiler arasındaki dostluk kararı. Boyuna elçi değişiyordu... Bunların hepsi de Türkçe bilmeyen, Doğu kültüründen bir şey anlamayan, Batı kültürü ve gelenekleriyle övünen, kendini beğenmiş kişilerdi. Boyuna gaf üstüne gaf yapıyorlardı. Du Ryer, yaldızlı hülyalarından ayrılarak, bir çevirmen olduğunu hatırlatmak zorunda kaldı. Artık acı sözler söylemek zorundaydı.

Elçinin biri, itimatnamesini verirken, Padişahın önünde diz çökmek istemedi. Bir başkası, denizde Kaptan-ı Deryanın donanmasıyla karşılaşınca, onun selamına karşılık vermeye tenezzül etmedi. Bir üçüncüsü, Yedikule zindanlarında yatan bir Lehlinin kaçmasına yardım etti. Buna son derece kızan Kaymakam bu sefer onu tutup zindana attırdı. 4 ay zindanda kaldı, çıkmak için 15.000 kuruş ödedi.

Bu gibi olaylar, zavallı çevirmeni çok güç durumlara düşürüyordu. Adeta örsle çekiç arasında kalıyor, şefinin şikayetlerini Padişaha bildirirken, onun öfkesine sessizce katlanıyordu. Sultan, bir gün o denli kızdı ki, bütün elçilik memurlarını cezalandırdı. Du Ryer, sarayın gözünden düşmeyen tek Fransızdı.

Bu elçilerin bütün kusurları, Türkçe bilmemeleri idi. Türkçe bilmiş olsalardı, Sultanın, vezirlerin töre ve geleneklerini, düşünüş biçimlerini anlayarak ona göre davranırlardı. Fransa Kralının bu konuda kabahati büyüktü. Elçilerin ödeneklerini göndermiyordu. Bu yüzden, elçilerini hep varlıklı soylular arasından seçiyordu. *İstanbul'daki elçilerin, Marsilyalı tüccarlardan % 2 hisse almalarını şart koşmuştu.* Marsilyalı tüccarlar, buna bazen uyarlar, bazen de uymazlardı. Bu yüzden elçiler de borçlanmak zorunda kalırlardı. XVIII. yüzyıla dek bu, böylece sürüp gitti...

Césy 1614 yılında İstanbul'a atanıncaya değin, elçilerin kendi masraflarını görmeleri âdetti. Yalnız Marsilyalı tüccarlardan % 2 bir kazanç alırlardı. Bu işten sıyrılmaya çalışan tüccarlar, Césy ile bir anlaşma yaptılar. % 2 yerine, ona yılda 16.000 lira vereceklerdi. İlk yıl bu parayı ona peşin ödedikleri gibi, birçok da armağan getirdiler. Ancak, ondan sonraki yıllarda on para vermediler. Bu yüzden parasız kalan Césy'nin başvurmadığı yol kalmadı.

Bir ara Halep'te bir çiftlik satın aldı. Bunun büyük bir kâr getireceğini umuyordu. Oysa, bu çiftlik başına belâ kesildi. Marsilyalı ve Türk

tüccarlara olan borçları yetmiyormuş gibi, üstelik hazineye de borçlandı. Bu sefer ülkesine, “Mücevherlerime, gümüşlerime dek her şeyimi rehine koydum, borçlarımın faizlerin bile ödeyemedim” diye sızlanan mektuplar yağdırmaya başladı. Fransa Kralı da onu geri çağırarak, yerine Marcheville Kontunu yolladı.

Marcheville’in ilk görevi, onun borçlarını ödemektir. Ama o bu paraları kendine harcadı. Padişah da borçlarından ötürü Césy’nin İstanbul’dan ayrılmasına izin vermedi. Şimdi elçiler ikilemişti. Birinin resmi sıfatı yoktu, öteki de henüz itimatnamesini verememişti; çünkü Sultan İstanbul’dan uzak bir sayfiyede bulunuyordu.

Bu yüzden iki elçi arasında bir savaşım başladı. Marcheville adam tutarak rakibinin camlarını, çerçevelerini, kapılarını kırdırdı. Bu yetmiyormuş gibi, Türklere de sataşmaya başladı. Bir gün yoldan geçerken, ona yol açmadıklarını bahane ederek yeniçerilerin üzerine kılıçla saldırdı. Başka bir gün Kaymakama hakaret etti, onu boğdurmak için emir aldığını söyledi. Kaymakam da öfkelenerek onun gözünü korkutmak için elçiliğin bir bölümünü ateşe verdi.

Türklerin saygı gösterdikleri tek Fransız, Du Ryer idi. O, iki elçinin arasını bulmaya çalışıyor, onlarsa onu Padişahın tarafını tutmakla suçluyorlardı. En sonunda Padişah, durumun gülünçlüğünü anlatmak üzere, Du Ryer’i Paris’e gönderdi.

Du Ryer, 1632 Haziranının sonlarına doğru, Paris’e hareket etti. Oraya varınca, İstanbul’daki Fransız elçilerinin durumunu anlatan bir rapor hazırladı. Bu raporda, parasız kaldıkları için bu duruma düştüklerini de belirtiyordu. Bu rapor, Richelieu’nün hoşuna gitmemekle birlikte, etkisiz de kalmadı. Kral, Césy’nin alacaklılarını susturacak kimi önlemler aldı.

Du Ryer’nin bir daha İstanbul’a dönmediği tahmin ediliyor. Çünkü orduya girip birçok yararlık gösterdi. Kralın soyluları arasında yer aldı. Yaşamının sonuna doğru La Garde şatosuna çekildi, orada çok yaşlı olarak öldü.

Césy’ye gelince, daha sekiz yıl İstanbul’da kaldı. Padişah, Marcheville’in münasebetsizliklerine dayanamayarak onu yakalatıp sınır dışı edince, Fransa Kralı, Jean de la Haye Venteley adında yeni bir elçi gönderdi. Césy’yi ölü ya da diri olarak göndermek için emir almıştı. 31 Ocak 1640 tarihinde sessiz-sadasız İstanbul’a geldi, doğru elçilik binasına gitti. Herkes uykudayken, Césy’yi yatağından çekip çıkardı; ilk hareket eden gemiyle Fransa’ya yolladı.

Bütün bunlardan çıkan en önemli sonuç, neden Fransız elçilerinin kapitülasyon antlaşmalarında Fransız gemicilerine ve tüccarlarına daima ayrıcalıklar koparmaya çalıştıklarının artık açığa çıkmış olmasıdır: Çünkü aylıkları ve ödenekleri yoktu, Marsilyalı tüccarlardan % 2 pay alıyorlardı! İşte 1604 tarihli kapitülasyon antlaşması da bunu ispatlayan belgelerden biridir.

Prof. Osman Ersoy, yukarıda adı geçen kitabında, “İorga tarafından seyyah Otavio Sapiencia’ya atfen bildirildiğine göre, de Brèves, Paris’e dönerken beraberinde Türk hocalar götürmüş ve onların yardımı ile Paris’te bir matbaa kurmuştur” diyor ve hemen şunu ekliyor: “Bu konuda Biographie Universelle’de yazılanlar belki de daha doğrudur” diyerek Fransızca bir paragraf veriyor. Biz bunu Türkçeye şöyle çevirebiliriz: “Doğudan yüz cildi aşkın Türkçe ve Farsça kitap götürdü, bunlar bugün Bibliothèque Nationale’de bulunmaktadır. Roma’da en usta sanatçılara hakkettirdiği Doğu harfleriyle bu kentte ve Paris’te Doğu dillerinde çeşitli kitaplar bastırdı.” Böylece, bu Arap harflerinin kontun İstanbul elçiliği sırasında değil de, Roma elçiliği yıllarında Roma’da döktürüldüğü, kitapların İstanbul’da basılmayıp Roma ve Paris’te basılmış olmasından da anlaşılmalıdır³.

Paris’te Yüksek Kütüphanecilik Okulundaki hocalarımdan Robert Brun’un “Le Livre Français” (Fransız kitabı, Paris 1948, s. 81) adlı kitabında Comte de Brèves için şunlar yazılıdır: “Ünlü selefleriyle rekabeti düşünmeden, XVII. yüzyılın kimi basımevi sahipleri, saygıdeğer bir düzeye yükseldiler. Burada ilk safta Antoine Vitré adını anmak uygun olur, kendi çağında Fransa’nın görmüş olduğu en iyi basımcı (typographe) olarak

³ Gazeteci-yazar Alpay Kabacalı, bu araştırma yapıldıktan sonra, şu kitaba dikkatimi çekti:

VITU, Auguste.-Histoire de la typographie. 4. éd.-Paris, Librairie Ch. Delagrave, tarihsiz (XIX. yy.in son çeyreği ?). 8, 171 p., illustré.

Kitabın 156. sayfasında, “Özel, hayali ve gizli basımevleri” başlığı altında, “Bay Savary de Brèves’in basımevi. Paris 1615” maddesi yer almaktadır. Bu maddenin çevirisi şöyle:

“Pek Dindar Kralın Babiâli nezdindeki büyükelçisi olan Bay de Brèves, İstanbul’da Arap, Türk, Süryani vb. harfleri döktürdü. Daha sonra kendisi Roma’ya (büyükelçi olarak) gönderildi; orada Arapça eserler bastırdı. Paris’e dönerken, Roma’dan Paulin adında bir matbaacı getirdi; (bu adam) *Henri IV ile Sultan Ahmed mabeyninde münakid olan ahidname’yi Fransızca ve Türkçe olarak bastı (tabetti). Typographia Savardiana* adını taşıyan bu özel basımevinden önemli bazı eserler çıktı.”

Demek oluyor ki, Büyükelçi Savary de Brèves’in Arap ve Türk harflerini İstanbul’da mı, yoksa Roma’da mı döktürdüğü sorunu henüz çözümlenmiş değildir.

sayılmıştır. İstanbul Elçisi François Savary de Brèves, onu 1615'te, Guillaume Le Bé'nin hakkettiği Doğu harflerinin kullanıldığı özel bir basımevinin başına getirmişti. 1628'den 1654'e değin, kendini Le Jay'nin "Bible polyglotte" (Çok-dilli Kutsal kitap) adlı kitabının basımına verdi; in-folio boyunda olan bu kitap on cilt tutuyor, Paris'te Süryani harflerinin kullanıldığı ilk kitap oluyordu. Kralın basımcısıydı, daha sonra Fransa Ruhban Meclisinin basımcısı oldu. En sonunda, Sébastien Cramoisy onun yerine geçti..."

Aynı kitabın 175. sayfasında da Antoine Vitre üzerine şu ek bilgiler var: "1609'dan 1674'e değin Paris'te kitapçılık ve basımcılık yaptı. François Savary de Brèves, Le Bé'ye hakkettirdiği harflerle kurduğu Doğu Basımevinin yönetimini ona verdi. 1630 yılında Doğu dilleri için Kralın basımcısı olarak atandı. 1628'de basımına başlayıp 1645'te tamamladığı, on ciltlik, Le Jay'nin "Bible polyglotte" adlı kitabının basımıyla ün kazandı. Pek geniş bilgili bir adam olmamakla birlikte, kendi çağında, Fransa'nın gelmiş-geçmiş en usta basımcısı olarak sayıldı."

Biraz da şu Arap harflerini hakkeden, Fransa'da ünlü gravür sanatçıları ve harf dökümcüleri yetiştirmiş olan Le Bé ailesinden söz edelim. Bu ailenin en tanınmış üç kişinin de adları Guillaume'dur, bunlar I, II, III. Guillaume diye anılır (tıpkı krallar gibi). Bizi ilgilendiren I ve II. Guillaume Le Bé'dir. Hocam Robert Brun'un kitabının 170. sayfasında bu aile üzerine de kısaca bilgi bulunmaktadır: "I. Guillaume Le Bé, 1525'te Troyes'da doğdu, çıraklık dönemini 1545'ten 1550'ye değin Robert Estienne'in yanında geçirdi, daha sonra sanatında ustalaşmak üzere Venedik'e, Roma'ya gitti. Doğu harfleri, özellikle İbrani harfleri dökümünde uzmanlaştı. Mesleği süresince bunlardan on dört çeşit harf döktü. Plantin'e "Bible polyglotte"u için harfler sağladığı gibi, Le Roy ile Ballard'a da müzik notaları hâkketti. 1561'de Garamond'un ölümü üzerine, onun kurumundan gelen pek çok harf ve matris çeşitlerini topladı, bütün döküm araç ve gereçlerini bir araya getirdi. 1598 yılında öldü.

"Oğlu II. Guillaume Le Bé de kitapçı, basımcı ve harf dökümcüsüydü. 1600-1636 yılları arasında çalıştı. Moretus'un muhabiriydi."

Adı geçen Jean Moretus de Belçikalı bir basımcıdır. 1543-1610 yılları arasında Anvers'te yaşadı, çalıştı. Ünlü ressam Rubens onun portresini yapmıştır.

Bütün bu ayrıntılardan çıkarabileceğimiz sonuç şu olabilir: Comte de Brèves, her nedense, İstanbul elçisiyken değil de Roma elçisiyken orada çalışan yurttaşı II. Guillaume Le Bé'ye döktürdüğü Arap harfleriyle Paris'te

bir Doğu Dilleri Basımevi kurmuş, bunun başına ilkin Estienne Paulin'i, daha sonra Antoine Vitre'yi getirmiştir. İlk bastığı kitap ya da kitaplardan biri de elimizdeki Osmanlı-Fransız barış, ticaret ve kapitülasyon antlaşması olmuştur⁴.

III. ANTLAŞMANIN İÇERİĞİ

Bu kitapta neler var? 42 maddelik siyasi-diplomatik bir antlaşma metni. Oysa, başka kaynaklarda bu antlaşmanın 50 ya da 55 madde olduğu kayıtlı. Örnek: Osmanlı-Fransız antlaşmasının tam metnini değil de, ancak Osmanlı tarihi için gerekli olabilecek kadar bir metin özeti verebilen Reşad Ekrem Koçu, yukarıda adı geçen kitabında (ss. 420-425) bunun 55 madde olduğunu yazar. "Tercüman-i hakikat" gazetesi yayımı olan 5 ciltlik "Mecmua-i muahedat"ta (Antlaşmalar derlemesi'nde, 1294/1878-79), metni şöyle dursun, adı bile anılmamaktadır. Baron de Testa'nın "Osmanlı antlaşmaları derlemesi"nde (10 cilt, 1854-1901) 50 madde olarak yalnızca Fransızca metni verildiği gibi, ondan naklen, Ermeni asıllı Osmanlı devlet adamı Gabriel Noradunkyan'ın (1852-?) Cumhuriyet döneminde yerleştiği Paris'te bastırıldığı "Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman" (Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası antlaşmaları derlemesi) adlı kitabında da aynı şey tekrarlanır. 100 milyon kadar Osmanlı belgesinin saklandığı İstanbul'daki Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğünde bu antlaşmanın Türkçe metni ya da Fransızca çevirisine bugüne değin rastlanmamıştır, ama ileride işlenmemiş, daha gözden geçirilmemiş belgeler arasında bulunabilir. Topkapı Sarayı Arşiv ve Kitaplığından bir cevap alamadım. Sultan Abdülhamit II tarafından Topkapı'dan Yıldız Sarayına götürülen, Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün emriyle oradan İstanbul Üniversitesi Merkez Kitaplığına devredilen kitap ve belgeler arasında da bu dokümana rastlanmıyor. Ancak, antlaşmayı imzalayan Sultan Ahmet I'in

⁴ Antlaşma kitabı, on yıl sonra, 1625'te Paris'te P. Gaultier yayınevince de yayımlanmıştır; bunun Bibliothèque Nationale'deki yer numarası: Lg^o. 67-A. Daha sonra, François Savary de Brèves'in Paris'te öldüğü 1628 yılında; onun Yunanistan, Kudüs, Mısır, Tunus ve Cezayir'e (bunlar hep Osmanlı topraklarıdır) yapmış olduğu gezilerle ilgili notlarının ve üç söylevinin basıldığı beş bölümlük kitabının bir bölümü de yine bu antlaşmaya ayrılmıştır; kitabın Bibliothèque Nationale'deki yer numaraları şunlardır: G. 5555; Rés. G. 1267. Söylevler de Türk-Fransız dostluğuna, bu dostluğun Hıristiyanlığa getirdiği yararlarla ilişkindir. Antlaşmanın tarihsiz bir basımı da vardır; bunun Bibliothèque Nationale'deki yer numaraları da şöyledir: Lg^o. 68(1); J. 3406(2); Rés. Z. Fontanieu. 227.

sağlığında bu belge kitap haline getirilip kendisine sunulduğuna göre, metnin esas 42 maddeden oluştuğuna güvenebiliriz. Bunu 50 ya da 55 madde diye gösteren yazarların kaynağı, Comte de Saint-Priest'in anıları olabilir. Esad Fuad Tugay'ın Türk Tarih Kurumu'na bağışladığı kitaplar arasında bulunan bu anıların başlığı şu: "Mémoires sur l'Ambassade de France en Turquie et sur le commerce des français dans le Levant par M. le Comte de Saint-Priest, suivis du texte des traductions originales des Capitulations et des Traités conclus avec la Sublime porte ottomane" (Paris, Ernest Leroux, éditeur, libraire de la Société Asiatique de l'Ecole des Langues orientales vivantes., 1877). Nitekim, kitabın 415-430. sayfalarında yer alan antlaşma metni 55 maddeyi içermektedir. Metinler karşılaştırıldığında, kimi maddelerin parçalanıp birkaç madde haline getirildiği, kimi maddelerin de birleştirildiği görülmektedir; yoksa, her iki metin de birbirinin aynıdır.

Metnin sonunda, Comte de Saint-Priest, 430. sayfanın altına şöyle bir not koymuş: "Ces capitulations ont été publiées en 1615 à Paris, en turc et en français"/Bu kapitülasyonlar, 1615'te Paris'te Türkçe ve Fransızca olarak yayımlanmıştır. Daha sonra kitabın Fransızca başlığı ile basımevi adı verilmiştir. Demek oluyor ki, en geç, 1877 yılında, bu kitabın Paris'te 1615'te Türkçe-Fransızca olarak yayımlandığı biliniyordu! Ama, hiç kimsenin dikkatini çekmemiştir.

Gene o nottan öğrendiğimize göre, antlaşmanın Fransızca metni, en erken, 1621 yılında Paris'te basılmış olan J. de Lavardin'in "Histoire de Georges Castriot" adlı kitabının sonunda, Faret tarafından bir ek biçiminde verilmiştir. Ayrıca, bu metin, 1630'da Paris'te yayımlanmış olan "Relation des voyages de M. de Brèves/Bay de Brèves'in gezilerinin öyküsü" adlı kitapta da bulunmaktadır. Comte de Saint-Priest, Faret metnini esas aldığını, ancak bunun kimi bölümlerini 1615 basımına göre tamamladığını söylüyor; metnin sonunda, Comte de Brèves'in "Notes sur quelques articles du précédent traicté/Bu antlaşmanın kimi maddeleri üzerine notlar" başlıklı notlarını da ekliyor (ss. 430-438). Bu notlar da Comte de Brèves'in gezilerinin öyküsünü anlatan kitaba bir ek olarak yayımlanmıştır. En sonunda, Comte de Saint-Priest, kitabının XII. bölümünde (s. 439 vd.), Fransa Kralı Henri IV'ün Saint Germain'den Comte de Brèves'e yazdığı mektuplara yer vermektedir; bunların en eskisi 8 Mayıs 1597 tarihlidir.

Paris'te Carmes sokağında, Collège des Lombards'da (Imprimerie des Langues orientales, Arabique, Turquesque, Persique, etc.) da, yani Arapça, Türkçe, Farsça vb. gibi Doğu Dilleri Basımevinde, Estienne Paulin tarafından basılmış bulunan bu kitabın asıl Türkçe metnine gelince, kitabın

فوانسه بادشاهی ابدله آل عثمان بادشاهی پارسستان سعقد
اولان عهدنامه درکه ذکر اولنور

ARTICLES

DU TRAITÉ FAIT EN L'ANNEE

Mil fix cens quatre, entre HENRI le Grand

Roy de France, & de Navarre,

Et Sultan Amat Empereur des Turcs.

Par l'entremise de Messire François Saury, Sie-
gneur de Breues, Conciliier du Roy en ses Con-
seil d'Etat & Priue, lors Ambassadeur pour la
Mauclté à la Porte dudit Empereur.

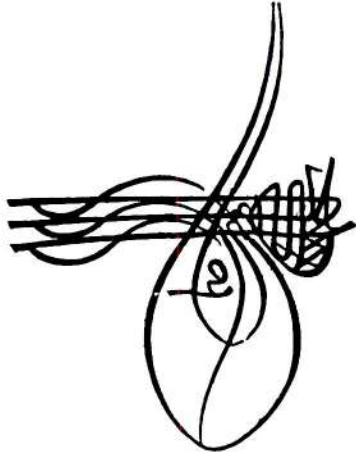
A P A R I S,

De l'Imprimerie des langues Orientales,

Arabique, Turque, Perse, &c.

Par Estienne Paulin, rue des Carmes, College des
Lombards. M.D.C.XV.

Fotokopi 1

L'Empereur Amat, filz de l'Empereur Mehemet,
toujours victorieux.

نشان شریف عالیشان سامی سلطان و طغرای
غزای سمان خانقانی نند بالعون الیائی

حکمی اولدرکه

Marque de la haute famille des Monarques Otto-
mans, avec la beauté, grandeur, & splendeur de la
quelle tous des peës sont conquis & gouuernez.

Fotokopi 2

حضرت حق جل وعلی زانك علو عنایت بی غایتی و سرور
 انبیا علی و عاآله افضل الخیالانك معجزات كسین
 البركات الیه بن ككه سلطان صنایع دلاطین و
 اساطین خواجه تاج بخش خسروان از انشای سیر روی
 زمین و آشنی ساداتین و اصهار و ابرك و ائمن و اربان و ازان
 محرابین شریفین خادمی و قدس مباركان حامی و طاكسی
 و دردم الی و طمسور و ولایت بوسنه و سكوار و ولایت
 اطولك و قوران و االت عمادیه و اربابستان و عمومًا
 كروستان و شمشیر ظفر آئین و ستان جان ستانمن الیه
 فتح و تسخیر و ازان قارص كورجستان و دردم و تسبو
 و تلمیس و شیرازك جانلیونك و قورم بر دوست قجاق
 اقلیم لرینك و قورم و ذوالقدریه و شهورول و دیرالكر
 و حلب و دردم و طلمد و روض ورم و سام دار السلام زهمت
 و دردم و در اقلانك بغداد و كوفه و بصره و كحسا و سواك

A OY qui suis par les infinies
 graces du iulle, grand, &
 rourpissant createur, &
 par l'abondance des mira-
 cles du chef de ses Prophe-
 tes, Empereur des victo-
 rieux Empereurs, distributeur des cou-
 rrones aux plus grands Princes de la ter-
 re, seruiteur des deux tres-sacrees, & tres-
 Augustes villes, Meque & Medine, Pro-
 tecteur & gouverneur de la sainte Jeru-
 salem, Seigneur de l'Europe, Asie, &
 Afrique, conquises avec nostre victorieux
 le epee & espouantable lance; A l'ar-
 uoir des pais & Royaumes de la Grece,
 de Themiliar, de Boffena, de Seguevar,
 des pais & Royaumes de l'Asie, de la
 Natolie, de Caramanie, d'Imadic, d'Ae-
 gypte, & de tout le pais des Parthes, de
 Cars, des Georgiens, de la Porte de Fer,
 de Tiflis, de Siruan, & des pais du Prin-
 ce des Tartares nommez Cerim, & de
 la campagne nommee Delt Cipehac, de
 Chipre, de Zeulcaderie, de Cherefeul,
 de Diarbequier, d'Alep, de Rom, de
 Childer, d'Arzeron, de Damas, de
 Babylone demeure des Princes, de Ciou-
 fe, de Balera, d'Aegypte, de l'Arabie
 heu-

وضعاً ومصراً ومن وجش وعدن ولا تلبريك ودار
 الكهدانوس وطن الورد وطربوس غرب وسائر ممالك
 دار الكورين قوت فاهم خسر وانه وطوبوت باهين ملكو كاهن
 اليه يعون آله الملك التصير قبضه ففتح وتسخين كوريلان
 مدابن وانصار ورمالك ودارك شهر ياري وارايك عزت
 دار تاجداري آوان ذكر قوه ذكر ك وينجه ممالك وجزائر
 وبادر وبعار ك و قبائل و عساير وينجه بوزريك عساكر
 نصر سناك واكر نام وقاعه استوار وور حصص حصين
 نامدارك ارا شاه معدلات يباهي شهنشااه نصرت دستگهي
 سلطان احمد خان ابن سلطان محمد خان ابن سلطان
 مير خان ابن سلطان سليم خان ابن سلطان سليمان خان
 ابن سلطان سليم خان ابن سلطان بيزيد خان ابن سلطان
 محمد خان حضرت وقاب الملك القاب تعالستاه من
 شويب الايوبيك كان فضلي حسابي اليه بالجابا سلاطين

heureuse , d' Abs , d' Aden , de Thunis ,
 la Goulette , Tripoli de Barbarie , de plu-
 sieurs autres pais , villes , & feigneuries ,
 conquises avec nostre puissance Imperia-
 le , seigneur des mers blanche , & noire ,
 & de l' inexpugnable forteresse de Aigria ,
 de tant d autres diuers pais , isles , de-
 stroits , passages , peuples , familles , genera-
 tions , & de tant de cent milliers de victo-
 rieux gens de guerre qui reposent soubz
 l'obeissance & iustice de Moy , qui suis
 l'Empereur Amat , filz de l'empereur Mehe-
 met , de l'empereur Amorat , de l' empe-
 reur Selim , de l'empereur Soliman ,
 de l'empereur Selim , de l'empereur Baiafés ,
 de l'empereur Mehemet , de l'empereur
 Amorat , &c. par la grace de Dieu recours
 des.

شريف الانساب وداوي خواقين ارسك الاحساب اولان
ابواب عالنه الاعتام
1 افتخار الامراء العظام العيسوية تختار الكبراء القهار في
الملة السبحة مصطلح جماهير الطائفة التصراية
ساحب ادبال الحسنة والوفار صاحب دلائل الجسد
والافتخار وانسابه اذ ساهي آرين ختمت عرفيد البحر
2 كصند وذك مقبل مقبولون دن ومدتو كرا ددر دن
استانه سعادت سان الحيك غندستنان اولان قدوة امراء
الملة السبحة برة قلعة سنان مآكي وصنا بطي اولان
فرختوسا دارى نام معبر الجيسى دركاه سعادت
دسكاهم كلوب عهد بيشين دورو برندن الى هذا
الحين آباء كرام واجداد عظام سنن الله تعالى براهم بلمه
قرانساندا شاهرى بيسته سعقد اولان ذى معنى سلوب
سومى اذن دوسلوق كما كان سومى اولوق سومى الله

des grands Princes du monde, & refuge des
honorables Empereurs.

Au plus glorieux, magnanime, & grand
Seigneur de la creance de IESVS, elleu
entre les Princes de la nation du Meffie,
mediateur des differens qui suruiennent en-
tre le peuple Chrestien, Seigneur de Gran-
deur, Maiefté, & richesses, glorieufe guide
de plus grands HENRI IIII. Em-
pereur de France, Que la fin de ses iours soit
heureufe.

2 Ayant nostre Alteffe este priez du fieur
de Breus au nom de l'Empereur de France
fon Seigneur, comme fon Conseiller d'estat,
& fon Ambassadeur ordinaire à nostre Porte
de trouner bon, que les traitéz de paix, &
capitulations, qui sont de longue memoire
entre nostre Empire, & celui de fondict
Sci.

Seigneur, fussent renouëllées, & iurees de nostre Altesse, sous cette consideration, pour l'inclination que nous auons à conferuer cette ancienne amitié, auons commandé que ceste capitulation soit e'crite de la te'neur qui s'ensuit.

A S C A V O I R.

1 Que les Ambassadeurs, qui seront enuoiez de la part de sa Maies'te à nostre Porte, les Consuls qui seront nommez d'elle pour resider par noz haures, & portz, les marchans ses subiectz, qui vont, & viennent par iceux, ne soient inquietez en aucune façon, que ce soit, ains au contraire receuz, & honorez, avec tout le soing qui se doit à la foy publique. Voulons de plus, qu'ouure l'obseruation de ceste nostre Capitulation, celle qui fut faicte, & accordée par nostre deffunt pere l'empereur Mehemet, heureux en sa vie, & martyr en sa mort, soit inuiolablement obseruee, & de bouanes foy.

4 Que des Venitiens, & Anglois en la-
les

فرانسه ادشاهات قسواى اسال واقصاى سابق الباسل

اولوب

3 بوندن اقام فرانسه بادشاهات الجبليريه وقونسلو

سالميريه قونجاليريه ذياحورليه وسايروعالالينه دخل

وقعرض اولوسوب ظل معدلت اتمانرو وآسود حال

وصرفه اسال اولالرو بوعيد الحيات شهيدا الحماة من حور

ومغفور بالاسن سلطان محمد خان عليه الرحمة والرضوانك

زمان سعادت مغوريلريك عهد نامه هايون ديولوب

خالصيريه سلطنت واوزك خلافت جناب جلالت سامنر

مستل ولعله الاسكون مجده عهد نامه هايون

رجاوالقاس اولمغنين داخي مغور طوقوب اسوب عهد

نامه هايون معدلت مغوراني جناب وارزاقى تلوپ قورمان

قضا جريانه روجمله

4 صادر اولديكده نديكولونكلتن لورون مساعدا

خوبی و زیاده و تقاضای ناخجری و حمله و تقوی و سیاه
و مغربین و درینک و الجاه و آنسه بازشا هتک قادسی
دوستلغی مستند عاصجه نامی و سنجانی اله ممالک
خبر بدیهه کلوب کیمکه و نصبت و بریل نلر اولانن هوز
جهله یوریه کیمکه سلسله من بعد دخی کاگان اول سوال اوزن
قالیونلری و کیملری اله ککند و آللر کلوب کلوب
فرانسه ادا شاهی سنجانی نصیب ایدوب زدر لرد و فرانسه
قوسلو سلسله من اجعت الیه لار ادا کیمکه آللر طرف قدرن
باعث اس و فلاح اولان صلح و صلاحه مغایر موضع
صاوار اولسه بو جا بندن دخی شرایط عهد و اسان علی ماکان
رعایت اولنه و فرانسه پله شاک هتک و عا سندن اولکده
دوستلغی اوزن اولان نصاری کاکیمک رهبا سندن اس
و اساله قدس شریف زیارتنه کلوب کیدنلمه و قیاسه نام
کلیساده ممکن اولان رهبا لیمه و دخل و تقوی اولسه

les Espagnols, Portugais, Catalans, Ragulois
Genevois, Anconitains, Florentins, & gene-
ralement toutes autres nations quelles qu'elles
soient, puissent librement venir, traffiquer par noz
pays, soubz l'aveu & feureté de la banniere de Frâ-
nce, la quelle ilz porteront côme leur sauvegarde,
& de celle façon ilz pourront aller & venir traffi-
quer par les lieux de nostre Empire comme ilz
y font venuz d'ancieneté obeissant aux Cōsulz
François, qui resident & demeurent par noz
haures, & es chelles. Voulons & entendons qu'en
viant ainly, ilz puissent traffiquer avec leurs vai-
seaux, & gallions sans estre inquietez, & ce seu-
lement tant que le dict Empereur de France,
conferuera nostre amitie, & ne contraiendra
à celle qu'il nous a promis. Voulons & cōman-
dons aulli que les subiectz dudict Empereur de
France, & ceux des Princes ses amis, allies, & cō-
federetz, puissent soubz son aveu, & protection,
venir librement visiter les sainctz lieux de Ierusa-
lem, sans qu'il leur soit fait ou doné aucun em-
pechement. De plus pour l'honneur & amitie
d'iceluy Empereur, nous voulons que les Reli-
gieux qui demeurent en Ierusalē, & seruent l'Eglise
de Courmame (cest à dire le sainct Sepulchre de
nostre Seigneur Iesus-Christ) y puissent demeu-
rer, aller & venir seurement, & sans aucun trouble
& desfourbier, & y soient bien receuz, protegez,
aydez, & fecouruz en la consideration susdictē.

De

5 De rechef nous voulons & cõmandons, que depuis les Venitiens, & Anglois en là, toutes les autres nations alienees de nostre grand Portre, lesquelles n'y tiennent Ambassadeur, voulans traffiquer par noz pais, elles ayent d'y venir suobz la banniere & protection de France, sans que jamais l'Ambassadeur d'Angleterre, ou autres ayent de sen empescher, suobz couleur que celle condition à este inferree dans les Capitulations donnees de noz peres, apres qu'elles auroient este redigees par ecript.

6 Voulons & ordonnons que toutes permissions, qui se trouveront auoir este donnees, ou qui se pourroient donner cy apres par surprise, ou meigarde contraires à l'article precedent, soient de nul effect & valeur, ains que celle capitulation soit inuolablement gardee, & entretenue.

7 Item permettons aux marchãs François en consideration de la bonne & parfaicte amitie, que leur Prince conserue avec nostre Portre, d'enleuer des cuirs, cordoans, cures, cottons, cottons filiez, iaçoit que ce soient marchandises prohibees & defendues d'enleuer, ratiiffions la permission que nostre bisaiuel Sultan Selim, & nostre deffunct pere Sultan Mehemet en ont donnee. Nous voulons aussty que ce qui est porté par

5 ووند بکلو واتکنن لوردن ما خدا مستقل
المجاری اولیان جمله حری تجارتی قدسی فرانسه
سنتجائی التنا حری تجارتسکن دن فرانسه و عهد نامه
سینه الحان اولمشدردیون بعد اتکنن لیجسته طرفندن
دخل زعفران اولیه

6 و بویصوص ایچون السو عهد نامه هابوزمه مغاری
مقدم و موشی بر طریقله اسوشوی اولد اولورسه بوعهد
نامه هابوزم بوجسته عمل اولیه

7 و فرانسه لور حقتان صادرا ولان شرط و قود اولور
حقتان دخی اجرا اولیه و فرانسه بادشاهی اولور قود
بمهدن آستانه سعادت قمرله و ستلوق اولوزن اولوب و ستلوعه
خلل وورد و زعفرانی اولمعهل سرحوم و مغفوره بکسر
سلطان سلیم خان طاب تره زمانتک منوع اولان
تساعتدن نینه ورشده نینه و مختیان ویرله و بوسکر

مهاجرون ویریش ایش حالآستانه سعادتقن اولان کال
اخلاص واختصاص صلیبینه بنا موصوم و مغفور اولم
طلب نواه زمانتک منوعانیدن اقبالله بال موی کون
ویریلوب موفور مانع اولیه دیوعهدنامه قید اولانسا
عین برنجی کا کان مقدر طوبی
8 وولانلردن آدملری و تجاری مالک نخر و سه
کورد کلری غرضدن اولدن رسم النامعله خالادی
طلب اولنیه و غرضلری ایچماک رزد یوزترنه دارلر
وضو یخانه اسلری دخل ایسه
9 وقرانسه تجاریدن بعضی حربی کیلرینه کیردی
کده و حاللریک تجارت اولدن لکن حربی کیان بولد
کزد یوکده طریق اسیر و اسبابلری کوفت ایلمک شیخ
شریفه مخالف اولغین مادا کده کده و حاللریک تجارت
اولدن اولوب قورسان کیمسندنه فساد اولدن اولیه لبرلرل

par cette nostre capitulati6n, en faueur, & pour la
seurete des François, soit encores dict & enten-
du en faueur des nations estrangeres, qui vien-
nent par noz pais, terres, & seigneuries soubz
la banniere de France, la quelle banniere elles
porteront & arboreront, pour leur seurete,
& marque de leur protection, comme dit est
cy dessus.

8 Que les monnoyes qui ilz apportent par les
lieux de nostre empire, ne puissent estre prises
de noz treloriers, ni de noz monnoyeurs soubz
pretexte & couleur de les vouloir conuenir en
monnoye Ottomane, & ne voulons pareillemēt
qu'il se puisse pretendre aucun droit sur ni a
cause d'icelles.

9 Et parce qu'aucuns subiectz de la France na
uigent sur vaiffeaux appartenans à noz ennemys,
& y charigent de leurs marchandies, & estans
rencontrez ilz font faictz le plus souuent ecla-
ues, & leurs marchādes prises. Pour celle cause
nous cōmandons & voulons, que d'icy en auant
ilz ne puissent estre pris soubz ce pretexte, ni
leurs facultez cōfisquees, ils ne font trouues sur
vaiffeaux de cours. Voulons, & cōmandons que
ceux qui ont este faictz esclauues de ceste facon,
soient mis en pieue libere, & leurs hardes, &
mar-

مهانه الله اسپالموی گرفت وگفت طری اسپرالمیه
 10 وفرانسه لوردن بری سناک کیستنه حری ولایتدن
 دخین تحجیل ایدوب بند حری ولایت کیدر اکن اهل
 المم کیماری راست کلده کلر ناک دشمنه دخین بلاد سن
 دیو کیسن گرفت وگتد سن اسپرالمیه لری
 11 و دینلردن بری ممالک اسلاتیه دن دخین الوب
 کیدر کن گرفت اولد فده فرانسه لوردن کیمان اولان
 اجیر اسپرالمیه
 12 وفرانسه لوردن بری اهل اسلدر کیمیلردن
 اختیار لریله دخیره صانون الوب حری ولایت
 الوب کصوب کد ولایتنه کیدر اکن اهل اسلدر کیمیلری
 راست کلده کلر نده دخین بی اغندن صکرم کیمی گرفت
 واجتخان اولنلری اسپرالمیه لری ناک کبی فرانسه لوسیر
 دیو نوسه الطان الوب اسپرالمیه ویریه و حری تجارتخانه

marchandises restituées sans aucun contredit.
 10 Défendons, que les vaisseaux François qui se-
 ront rencontrés chargez de victuailles prises es
 pais, & seignories de nos ennemis, puissent estre
 retenus, & confisquez, & le marchans & mari-
 niers faicts esclaves.

11 Défendons, qu'aux François qui se trou-
 ueront pris sur les vaisseaux de nos subiects, por-
 tans des viures à nos ennemis, encores que nos
 dictés subiects, & vaisseaux en soient en peine, il
 soit faict ni donné aucune faictherie, ains enioi-
 gnons qu'ils soient relachez, & mis en liberré sans
 aucune peine, ni punition.

12 Défendons, que les vaisseaux François, mar-
 chans, & mariners, qui se trouverôt chargez de
 bled achetés de nos dictés subiects puissent estre
 pris, & faictz esclaves, ni leurs vaisseaux confisquez
 encores que ce soit chose prohibée, mais demeu-
 rera seulement le bled confisqué. Voulons, & cõ-
 mandons, que ceux, qui se trouveront par tout
 nostre Empire auoit este faictz esclaves de ceste
 façon, soient mis en liberré, & que leurs vaisseaux
 leur soient restitués. Que les marchandises, qui
 seront chargées à Nollis sur vaisseaux François,
 appartenantes aux ennemis de nostre Porte, ne
 puissent estre prises sous couleur qu'elles sont
 de nos dictés ennemis, puis qu'ainfy est nostre
 vouloir. Que les marchandises, qui seront ap-
 portées des marchans François en nos hautes &

سنى ادا لون اباهه بونلر كى كىلر مینه ستاع بولكنده كلرن تان ستاع
حوي سىنگدرد يو فرانسه لورور تخيمان اوليه و شمار اليه
فرانسه باشا هياك رضاسى اوزن تا جولى و لاندلردن
كورد كلرى و الوپ كك كلرى ستا طرزدن قديمدن نه
بجياه طوتيلوب كىرك الوكديسه كىروا لى سوال اوزن
الوپ زياده بجياه طوتيله و بيع ايجون اخراج اولان
ستا عدنان ماعدا آخى اسكليله اليه كك استكده كلرك
ستا طرزدن كىرك طلب اليه لى و اخركلايه اليه كك
مانع اوليه لى
13 و حادث اولان قضاييه و رفت و بليح و پسان قول
رسى و اوجوزانجه دن زياده سلاستك رسى طلب
اولنسيه
14 جبري غوب قورسانلرى ليما لى ميه و اوردن كلرن
و طاب اولوب باروت و قورمون و ليكن و ساير آلاتنه

& ports, ou celles qu'ils enlèvent d'iceux, ne
soient subiectes à autres droicts & imposts,
que ceux qui sont de l'ancienne collume.
Voulons & ordonnons, que les marchans Fran-
çois, & leurs vaisseaux qui viennent par nos
ports, & haures, ne soient obligez de payer
autre droit, que ceuy des marchandises
qu'ilz débarqueront, & qu'ilz les puissent al-
ler vendre en quelle échelle ilz voudront, &
ou bon leur semblera sans aucun empêche-
ment.

13 Que les dictz François soient exempts de
l'impôt de Cassipelle, autrement nommé
l'Ayde des chaires. Comme aussi de celluy des
cuirs nommé Refit. Qu'ilz ne soient non-
plus recherchez de payer ceuy des buffles,
nommé Bas. Qu'ilz soient aussi exempts de
payer aucune choie aux gardes de nos ports
& peages. Qu'à la sortie de leurs vaisseaux
ilz ne puissent estre forcez de payer plus de
trois écuiz, sous le nom de bon & heureux
voyage.

14 Et d'autant que les corsaires de Barbarie
allans par les ports & haures de la France, y
sont receuz, secouruz, & aydez à leur besoing
de poudres, plomb, & autres choses necessai-
res à leur navigation, & neantmoins trou-
uans

و یولیو کون سزورلو فرانسه تجارینه راست کلاک کلرک
 اسین و سالدین غارت ایدر لریش سر حوریا لدر طالت
 شاه زبانتان بالذمعات تیبیه اولوب سنبه اولوب تعدی
 اوزن ایشلر بو خصوصه دخی رضای هاور یوق ایدر اول
 مقوله فرانسه لو سیر و اراسه اطلاق اولوب سالدرد -
 سب قصور و بیوله من بعد سنبه اولین فورسالمک
 شناعف اندکین سشار الیه الیه اعلالر ایتکاد دفتی
 کلرکی زبانتان اولوسه اول کلرکی معزول اولوب
 غارت اولنان التمن وسب التمن قصص ایتدیرله
 بو خصوص اچون دفعا تله تیبیه اولنش اکی سنبه
 اولدملری جلدن اسر سینه استال اتمز اراسه اولردخی
 فرانسه ولایت و ازاره طرکان فرانسه پادشاهی طرفند
 قلعه لرینه ولیمالرینه قبول اتموب قسدا لرین دفع اچون
 نقید ایلد عساکر عسدا اولنان عساکر خلل و یوزدو

uans des vaisseaux François à leur auanta-
 ge ilz ne laissent de les piller, & saccager, en fai-
 sant les personnes esclaves contre nostre vou-
 loir, & celui du d'euant Empereur Mehemet
 nostre pere, le quel pour faire cesser leurs vio-
 lences, & depredations auroit diuerfes foys en-
 uoye ses puissans ordres & commandemens,
 & enjoinct par iceux de mettre en liberte les
 François detenuz esclaves, & leur restituer leurs
 facultez, sans que pour cela ilz ayent discon-
 tinue leurs actes d'hostilite. Nous pour y
 remedier commandons par ceste nostre Ca-
 pitulation Imperiale, que les François pris con-
 tre la foy publique soient remis en liberte, &
 leurs facultez restituees. Declaronz qu'en cas
 que les dictz corsaires continuent leurs brigan-
 dages à la premiere plainete qui nous en sera
 faite par l'Empereur de France, les Viceroyz,
 & Gouverneurs des pais de l'obeissance des-
 quelz seront les voleurs, & corsaires, seront
 tenuz des dommages & pertes qui auront fai-
 tes les François, & seront priuez de leurs char-
 ges, & promettons de donner croyance, & ad-
 iouster foy aux lettres qui nos enserot enuoyees
 dudict Empereur de France. Aussi confentons
 nous, & auons agreable si les corsaires d'Alger
 & Tunis n'obseruent ce qui est porte par ceste
 nostre Capitulation, que l'Empereur de France
 leur face courir sus, les chastie, & les priue de ses
 ports

موجود بامار طالب نرۋه زانانك ويولان حكر شريفك
عضوفى كاكان مشق زان اولويو بله سوي بلهك سكر شيفك
مقبول هاما يوز اولوا
15 وجز بروتونسه تابع امسور كوروفى مختلرده
اجداد عظامم و بامار طالب نرۋم زانلر نك فرانيخه
لولوسرجان والى صيد المملورى ايجون حكلر و يرلش
اولدن جاري اولان عادت اوزن اول مختلرده كاكار
بالق و سرجان صيد ايله لوزار جدن كسنه به دخل
ابتدائيه
16 واليخلىرى خدسناك اولان نرجمانلى اولكلدىكى
اوزن نخر جدن وقتنا بدن وسا بركا لىف عرقه دن
معاف اوللر
17 فرانيخه لويه تابع كيلن تخمىل اولان ستاعدن
بعض ذىبلر كند و كيلر يله حى و بللانه الملدور

ports; & protefions de n'abandonner pour celui
l'amitie qui est entre noz Maitez Imperiales.
Approuvons & confirmons les commandemés
qui ont este donnez de nostre defunct pere
pour ce lüget.

15 Confentons & accordons, que les Fran-
çois nommez & aduouez de leur Prince, puis-
sent venir pecher du poisson, & corail au golle
de Stora Courcory, dependant d'Alger, & en
tous autres lieux de noz costes de Barbarie, &
en particulier aux lieux de la jurisdiction de noz
Royaumes d'Alger & Thunis, sans qu'il leur
soit donne aucun trouble ni empeschement.
Confirmons toutes les permissions qui ont este
donnees par noz aieuls, & singulierment par
nostre defunct pere touchant cette pecherie,
sans qu'elles soient subiectes à autre confirmati-
on, à celle qui en a este faicte d'ancieneté.

16 Voulons & nous plaist que les interpretes
& truchemens qui seruent les Ambassadeurs
d'iceluy Empereur, soient francs & exempts de
payer tailles, impolts de chairs, & tous autres
subrides quels qu'ils soient.

17 Que les marchans François, & ceux qui
traffiquent sibs leur banierie ayent à payer les
droits des Confüz sans aucune difficulté. Que
noz
D

noz subiects qui traffiquent par les lieux, & pais de l'obeissance de noz ennemis soient obligez de payer les droicts de l'Ambassadeur & Confulz François, sans contradichon, iacoit qu'ils traffiquent avec leurs vaisseaux, ou autrement.

18 Que suruenant quelque meurtre, ou autre inconuenient entre les marchans François, & negocians, les Ambassadeur & Confulz d'icelle nation puissent selon leurs loix & costumes en faire iustice, sans qu'aucun de nos officiers en preine aucune cognoissance ni iurisdiction.

19 Que les Confulz François qui sont establis par les lieux de nostre Empire pour prendre loing du repos & seureté d'iceux traffiquans, ne puissent pour quelque cause que ce soit, estre constituéz prisonniers, ni leurs maisons scellees & bullees; ains commandons que ceux qui auront pretension contre eux soient renuoyez à nostre Porte, ou il leur sera fait iustice. Que tous commandemens, ou autres rescripts qui pourroient auoir esté cy deuant, ou seroient ou pourroient estre cy apres impetrez de nous par mesgarde ou surprisic contre ceste nostre promesse & capitulation, soient de nul effect & valeur, & qu'il ny soit adouste aucune foy.

10 Et

كتور دكتورى متاعدن الجمارية و قونسلوسلورى
عابدا و ان رسلايرين و ايج حقليرين بقصور بوربور
غناد و مخالفات الميه لـ

18 قونسلوسلوراك بوى بوى آستان قان و اخو غيرة
شناعا واقع اولورسه الجمارى و قونسلوسلورى
اينلورى كوردوب فصل ايدوب ضابطلر مبادا
بوقرد دخل و تعرض الميه

19 و اخو لوزان احوالى اخون نصب الما دكتورى قونسلو
سلوزان بعض كمنسه لردعوى ايتك كلوزان كدكوزين
حبس ايدوب اولوزان مهور يوب قعدى ايتيه لرد قونسلو
سلويله دعواى اوللوزان خصوصى استا نه سعاده عثمان
استماع اوليه و كركا و لوزان سواك خلافتنه مقدم و موخ
اموشريف اوزان اولورسه استماع اوانميوب عهدنامه هامبورن
موجب جعل اوليه

- 20 وشار اليهاك سلسله نسيبت مستحيه وبلوك
طوايف عيسوي سبانهك شهور اولان قواللر وبلوراك
مقدم وبقاليد حكومتك مغروض ورسلم اولدقندك
ماعدا اواجدا دعوالى شامزك زانندن بوانه كلنجع عتبه
عدالت غنوتندن دخى جمله قواللردن زاده خلطوص بال
ايله دوستلوق ايد و بيشمديه دكبن ساينان اصلاقتن
عهد و اسان و نكت بينان هيمان واقع اولوب ساق
سعا ذمن كال اخلاص واختصاص ثابت قلمر و ربيع
دروالكلمد وكي اجلدن استانه سعادت لاشيا قلمر مستم
اولان ليجلورى ديوان نند كلذكلر تارك وزراء
عظامنن و مشيران ذوى الاحتراسن وار و قلوبن
اسايانه و ساق قواللرينك ليجلورينك از زرينه قلمر نند
اولكلد ولى اوزن قلمر و تصد رايبلار
- 21 وهد ابا و باسلورى و ساء كولات و مشور و اتلورى

20 Et pour aulrant qu' iceuluy Empereur
de France est entre tous les Roys & Princes
Chrestiens le plus noble, & de la plus haute
famille, & le plus parfaict ami que noz
aieulx ayent acquis entre les dictz Roys &
Princes de la croiance de IESVS, comme
il à esté dict cy dessus, & comme le refmoi-
gne par les effectz de sa sincere amitie, en
consideration de ce nous voulons, & com-
mandons que son Ambassadeur qui reside
à nostre heureufe Porte, ayt la preference
sur l' Ambassadeur d'Espagne, & sur ceux
des autres Roys, & Princes soit en nostre
Dinan public, ou autres lieux, où ilz se-
pourront rencontrer.

21 Que les effectz que les Ambassadeurs d'i-
ceuluy Empereur residens à nostre Porte ferot
venir

بمقتی اخراج اجمالی کہ تو رکڑی سنسنل روک کرک باج

طلب الیضہ

22 وینڈرلرہ اولان بایلوپلری دخی اسپانینہ وسار

قرال لک بایلوپلرینہ استانہ سعادتک جاری اولدخی

اوزن تقدیر و تصدیق الیضہ

23 وقرانسه اولر کنگد و بالدریہ وسایر اسپانیا لریہ کلوب

کدوب قالینلری وسایر کیلری جمیع زمانک اسکله

لری ولیمائیلر وسایر مالک محو و صنع استیجان ایله امن

واسان اوزن کلوب کیدوب انک کی دیاده فوریتہ

مضایقہ ویریب کیلری نہ معاونت لازم لایر اولمقده اول

مخادمه حاضر پریان اگر خاصہ کیلری طفقہ و کوفیہ ویر

معاونت و مظهرت ایله لری و قالینلریک سرکاری

و ریسانک مختاری قیود لریک قلمر معالی ریگانیسنک

اقتضای خصوصتک دقیقه قیود اولتوب و قیہ لریہ

venir pour leur usage & presens ; ne soient subiectés à aucunes dices ou imposts.

22 Que les dictz Ambassadeurs ne payent aussy aucun impost de leurs victualles, & de tous les viures qui seront achetez pour la provision de leur maison. Que les Confulz François iouissent de ces meismes priuileges aux lieux où ilz résideront, & qu'ilz ayent la preference sur tous les autres Confulz de quelque nation qu'ilz soient.

23 Que les François qui viennent avec leurs vaisseaux & marchandises par les échelles, haurs, & ports de noz seigneuries & pais, y puissent veair seulement subs la foy publique ; & en cas que la fortune & orage icéait aucun de leurs vaisseaux au trauers, se rencontrant de noz galieres ou vaisseaux, aux lieux circonuissins : Nous commandons trois-expressement aux Capitaines d'iceux de les ayder & secourir, portant honneur & respect aux Patrons & Capitaines d'iceux vaisseaux François, leur faisant donner, avec leur argent, tout ce qu'il leur sera necess.

زادوزیاده لری تدارکنه سعی واقدام ایله لر
 ۲۴ وارکشدت ووزتارله وکرکیلرین قویه آلیسه کلر
 وقاضیلر وغیریلر معایزت ایدوب قوزلان اسباب
 واسوال کیر وکنده لرین دویلوب دخل اولنسه
 ۲۵ واجله اکر قوه واکوزیاده کده وخالده دویریاب
 فرانسه لولون وفواجده ادا ساهی بی یغنی ایله اس زاران اوزن
 کلوب کیدن تخار طایفه سنه وعتقد ساحر یلرون اولوب
 صکره دن فرانسه رعالیسنه لاحق اولنلن کسنده مانع
 اولوب دخل وعترض قلمیه اول دیار تاج لری
 قوز جانلری بوسیلر لولن متعلق آدملری دیرین قون دن
 مهالک محرر صمه کلوب بیع قوز تخار زلیبور شوکلر سور
 عاده وقوز سولمن قشدر عادت وقانون اوزن
 یورد کلر دین صکره کلنسه وکدنسه قون لرون دویردن
 یوریان خاصه وکوکالور یسلر ون وغیر دین

necessaire pour leur vye & autres neces-
 sitéz.
 ۲۴ Et en cas qu'aucun d'iceux vaisseaux
 face naufrage, nous voulons que tout ce qui
 se recouvrera soit remis au pouvoir des mar-
 chans à qui les facultez appartiendront, sans
 que noz Viceroyz, Gouverneurs, Juges & au-
 tres officiers y contreviennent; ains voulons
 qu'ils les secourent à leur besoing, leur per-
 mettant qu'ils puissent aller, venir, sejour-
 ner & retourner par tout nostre Empire,
 sans qu'il leur soit donne aucun empêche-
 ment, s'ils ne commentent chose contre
 l'honneur & la foy publique.

۲۵ Nous ordonnons aussy & comman-
 dons aux Capitaines de noz mers, leurs lieu-
 tenants & tous autres qui dependent de
 nostre obeissance, de ne violenter ni par
 mer, ni par terre les ditz marchans Fran-
 çois, ni pareillement les estrangiers qui vien-
 nent foubz la feurete de leur banierre; Vou-
 lons toutesfois qu'ils soient tenuz de payer
 les droictz ordinaires de noz échelles.

۲۶ Qui iceux marchans ne puissent estre
 contrains d'achepter autres marchadises que
 E celles

- celles qu'ilz voudront, & leur feront dui-
fibles.
- 27 Et en cas qu'aucuns d'iceux se trouuēt
redebables, voulons que la dette ne puisse
estre demandee qu'au debteur, ou à celui
qui se fera rendu pleige & caution pour luy
par contract passé par deuant personne pu-
blique.
- 28 Et si aucuns d'iceux marchans, où au-
tres d'icelle nation meurent en noz pais, que
les facultez qui seront trouuees leur apparte-
nir soient remises au pouuoir de celui qu'ilz
auront nommē pour executeur de leur tes-
tament, pour en tenir compte à leurs heri-
tiers; Mais s'il arriue qu'ilz meurent ab in-
testat, voulons que les Ambassadeurs, où
Consulz qui sont par noz échelles, se faiffent
de leurs facultez pour les enuooyer à leurs
heritiers, comme il est raisonnable, sans que
noz Gouverneurs, Iuges, & autres qui de-
pendent de nostre obeissance en puissent
prendre aucune cognoissance.
- 29 Que les Consulz, ou intespretes Fran-
çois, où ceux des lieux qui dependent d'eux,
ayent en leurs venues & achapis, plegeries &
tous autres pointz d'en passer acte deuant
le Iuge, ou Cady des lieux où ilz se trouue-
rent, au delà de ce quey, nous voulons &
commandons, que ceux qui auront quel-
que

- و عسکر خلقندن کسنه سانع اوليه
26 و تجارتانده سناک رضالری بو عسکر بعض سناعی
جبل اور زریه با عویب هندی اوليه
27 و فرانسه اولرون بری مدیون اولسه دین بور طرون
طلب اولونب اگر قنیل دکل اسه انی کسنه طونیه بو
طلب اوليه
28 و اکروی سرده اولسه اسباب واسواله کسنه دخل
ایته کیه وصیت ادرسه اکویله وصیت سرده اولورسه
قونسلولری معرفته اول برلور ادا شه و بیه بستان
الاکجیل وقتنا ملر خل الیه
29 فرانسه و اکالیع اولان برلور قاجار لری قونجرملری
قونسلولری مالک تجر دیمان بیع و سوا و تجارت
وصعالت خصوصلریک و سایر امور شرعیته ده قاضیه
و ادره بستان و سناک اولور سکون متاع

از لورسه سخته دختاه نظر از لوب موسجه الله عمل اولنه
بولکيدن بری اولوب نج شاهده روز ناست ابدت
خلاف شرع نسنه دعوا ادرسه اداکنه فاضل درت
عجکری اولوب وانخوجخلک مقتدر نيمه آتاکچی
تذوی ایدر لوب خلاف شرع اولان دعوا دری استماع
اولنه
۳۰ بعضی کسنه لر بری شتم ایلد کوز بوخورد جلب
واخذایجون خلاف شرع شریف ریجن ادر لورسه منع
ودفع اولنه
۳۲ ولگردن بری بدین ایدسه یلر و حمله شهم اولوب
غیب المسه آتاک ایجون کسنا کسکل اولین آخرون
کسنه طوبانه
۳۳ و فراتسه لویه متعلق لبرولور لوریه الجیرک
و فونسلور لری قییم فراتسه لور در در لورسه آتک

quelque pretention contre eux, n: soient
escoutez, ni receuz en leurs demandes, s'ils
ne font apparoir comme dict est par contrat
public leur pretention & droit. Voulons
que tous les refmings qui feront produits
contre eux & à leur dommage, ne soient re-
ceuz ni escoutez si premierement, comme
dict est, il n' est luivy acte public de leurs ven-
tes, achats, & plegeries.
۳۰ Estant forme que lque accusation contre
les marchans, ou autres d' icelle nation, les ac-
cusant d' auoir parle, ou blaiphemic contre no-
stre sainte religion, & produisant de faulx tes-
moings pour les travailler; Nous ordonnons
qu' en telles occasions noz Gouverneurs &
Iuges, ayent de se porter prudemment, que les
choies ne se passent plus auant, & qu' iceux
François ne soient indeuement & calom-
nieusement vexez & travaillez.
۳۱ Sy aucun d' eux se trouuant endebé, ou
ayant commis quelque mauuais acte, soy, ou
s' absente, Nous voulons & commandons que
les autres d' icelle nation ne puissent estre re-
sponsables pour luy, s' ils n' y font obligez, co-
me dict est, par contrat authentique, & pas-
se par aucun personne publique.
۳۲ Que se trouuant par nostre Empire des
esclaves François eslés reconnuz pour telz des
Ambassadeurs & Consulz, ceuz au pouuoir
des-

deiquez ilz se trouveront faisant refus de les deliurer soient obligez de les amener ou enuoyer à nostre porte, afin d'estre iugé à qui il appartient.

33 Qu'aux chargemens & establissemens des Conituz François en noz échelles de Alexandrie, Tripoli, Syrie, Alger, & autres pais de nostre obeissance, noz Gouverneurs & autres officiers ne se puissent opposer ni empescher qu'ilz soient establiz, ou changez.

34 Sy quelque vn de noz subiects a difference avec vng François, dont la cognoissance appartient à noz iuges: Nous voulons que le iuge qui en cognoistra ne puisse escouter la demande du demandeur qu'vn interprete de la nation ne soit present, & pour lors il ne se trouue aucun interprete pour comparoir deuant le iuge, & defendre la cause du François, que le iuge remette la cause à vng autre temps, iusques à ce qu'il se trouue vn interprete, lequel toutes fois le François sera obligé de trouuer, & faire comparoir, affin que l'effect & expedition de la iustice ne soient differrez.

35 511

کیار صاحب واد کیلی ایلہ سٹ معاذتہ کوندریلہ
قضیہ سی کوریلہ

33 فرانسه واکادبع بولردن ممالک محروسہ میں تھکن

ایندلردن خراج طلب ارنیہ اسکندریہ تمام طرفوں میں
وجہ ارمیہ بیولرک اسکندریہ نصب اولتشر

قونسل بولریک ریہ اول خدمت عہد سندن کلور بر
امالین تعیین ایوب کوندریکریک کمنہ مانع اولیہ

وکالیف عرفیہ دن معاف اولہ

34 فرانسه تجارتی ایلہ کمنہ ناک علی اولسہ فاضیہ

وارد وقت فرانسه اولک تجارتی حاضر بولینما ایلہ
فاضی دعوالرین استماع ایہہ اکثر تجارتی مہتر

مصلحتان ایسہ کلکتہ توقف اولند ایلدوخی تعالی ایدوب
تجارت حاضر کلاد رو دعوی وقت ایوب تجارتی بولین

احضار ایلہ لر

35 S'il naist quelque contention & different entre deux François, que l'Ambassadeur ou Confulz ayent à le terminer, sans que noz juges & officiers s'en empeschent & en prennent aucune cognoissance.

36 Ordonnons que les vaisseaux François lesquels aura esté faite la cherche en Còstantinople ne soient recherchez en autre part sinon au fortir des Dardanelles; Défendons qu'ilz soient forcez de la souffrir à Galipoli, còme ilz y ont este contrainctz par le passé.

37 Les vaisseaux, galleres, & armées navales appartenantes à nostre Alteffe, se contrains avec ceux de la France, Nous exhortons les Capitaines d'une part & d'autre qu'ilz ayent à s'ayder & servir, sans se procurer les vns aux autres aucun dommage, ains leur aide, secours, & confort.

F 38 Que

35 واكر فونسه لولك بوى بوى ايله نزاعى اراسه
المجلىرى وقوزسولارى، عادلرخه كوردب فصل
للك كمنسه مانع ارايه
36 وفونسه كىلىرى عادت وقانون اوزن استانبولان
ارانوب ككدرن صكره قانون لاهير اوزن برخى
بوعاز حصار لرى اوكان ارنوب اجازت قويلور ايمش
حالاقون، قديمه مخالف كىلىريك دى ارنور ايمش من
بعد عادت قديمه صحنه اهان بوعاز حصار لرى اوكان
ارانوب ككدره
37 وهالك محو سيمعدان دويلوزينه چقان كىلىرم وقادره
لرد و قاندا لور ياد فونسه كىلىرى نه اولتيد قدير بوى
يله دوستلن ايدوب ضرور تان ايتوب مادا ككدره و صا
لرى بيله هدنه هويسه لر حبر الات واسما بليرن واسروا
عظلمليرن وغىرى نسنه لر ن الوب تعدى ايتيه لمر

38 Voulons & nous plaist que tout ce qui est porte par les Capitulations accordées aux Venitiens ait lieu pour les François.

38 زندگیریه و بیرون عهدنامه آنها باینکه مستطوراتان
حصن وصل فرانسوا لوجقان دخی معتز را از یوب شرح قویتر

39 Que les marchans, leurs facultez & vaisseaux venans par les mers & terres de nostre Empire, y soient bien receuz, main- tenus en toute seurete, & defenduz de toute hostilité: ainsi qu'il doit estre fait & selon la foy publique. Ordonnons qu'ils y puissent venir, aller, retourner, & sejourner sans aucun empeschement, & si quelqu'un estoit vole, qu'il se face vne recherche tres-exacte pour le recouurement de la perte, & chastiment de celuy, ou ceux qui auront commis le mesfait.

39 سپروز با یولیه دگیریه ممالک تحریمه کلاذ و کله باینکه
ضبط و صیانت از یوب امین و سالم کجایم و کجیده لمر
اگر اسباب و اسواک آنها ازنش بولتر سه غارت اولیان
اسباب و اسواک و ادملرنیک ظهور کجسی باینکه سعی
و اقدام از یوب اهل فساد هر کیم از یور سه اولسون کرکی
کسی حقلردن کله

40 Que les Amiraux de noz armees navales, noz Viceroyz, Gouverneurs de noz Prouinces, Juges, Capitaines, Chanceliers, Dactiers, & autres qui dependent de nostre obeissance soient soigneux d'observer ce nostre traite de paix, & Capitulation, puis que tel est nostre plaisir & commandement.

40 بکله بکله رفیو دالمر و بیخان بکله رفیو دالمر
و تأصیلر و اسبلر و خاصه ریسلر و کولکلور یسلر و عورتا
ممالک تحریم اهلالیسی انجوب عهدنامه آنها بونماک
مضمون، عداوت، سفر روی بلیه اهل بد یوب قطع لافته
جولان کجوسرتیه لمر

41 شوکیکه فرمان قضا جرایمه مخالفت ومعدلت
اوزن اولوب ساعی الفساد اولان طایفه طایعه دن اولار
اول سوال ایلن امان وزان ویلیوب حقلر ندن کلده که
سایرین موجب عبرت اوله واجلمه مرحوم دیغفورله
خدم سلطان سلیمان خان واجداد عظام ازاله اولمیشم
زمان شریف نوزان عنایت اولنان عهد نامه لر موچینغه
عقد اولنان عهد و نامه مخالف اصلاح دخل و قرض
ایندر لیمه

42 و ذکر اولنان عهد اوزن مادامکه موسی الیه فرانسه
پادشاهی سده سعادت بناهنم صداقت و اخلاصه
ثابت قدم و رایغ دم اوله بندگی دوستلی قبول ایلوب
عهد و عین ایلنم که اسمان وزیمینی خلق ایلن خدای
معین حججیون و اجداد عظام و ربانم طالب نراهم
روحلر یحیون بطور فدان دخی خلاف عهد و پیمانتم

41 Declaronz ceux qui contreuendront a
ce nostre vouloir, rebelles, defobeiffans, &
perturbateurs du repos public, & pour ce
voulons que sans aucune remise ilz soient
condannez à vn grief chastiment, estans
aprehendez, afin qu'ilz seruent d'exemple à
ceux qui auroient enuie de les imiter à mal
faire. Et oultre la promesse que nous faisons
de l'obseruation de ceste nostre Capitulation,
Nous entendós que celles qui ont esté faictes
avec nostre beiaieul Sultan Soliman, & con-
secruiement celles qui ont esté faictes de
temps en temps par noz aieulx & pere, aux
quels Dieu face misericorde, soient obseruees
& entretenues de bonne foy.

42 Nous promettons & iurons par la verite
du grand Dieu tourpuiffans, createur du ciel
& de la terre, & par l'ame de noz aieulx &
bi.

bifaieux de ne contrairier ni contrecourir a ce qui est porté par ce traite de paix & Capulation, tant que l'Empereur de France sera coultant & ferme a la conferuation de nostre amitie. Accepons des à present la finne, avec volonte de la tenir chere, & en faire estime: & telle est nostre intention & promesse Imperiale.

Escrypt entiron le 20. May 1604.

ومغار عند التقان ابن ايلوب واما السيوهدها ثمانية ايام
 عرت مقر وثك مضمون شرفي ايله عمل الورد شوبله
 بالار علاست شريفه اعقاد فالال تحريكي اوانتر مهورى
 الحجة الحرام سنة التي عشية والف من المحرم النبوية عليه
 افضل الصلوة واحسن التحيه
 مقام قسطنطينية المحررينه الحسنة

Fotokopi 24

42 maddesi arasında ilginç kimi maddelerine ve özelliklerine işaret etmek isteriz. (Kitabın Türkçe-Fransızca röprodüksiyonu, araştırmamızın sonunda aynen verilmiştir).

Metnin baş tarafında Sultan Ahmet I, ilkin kendini tanıtır: Tanrı'nın kulu, peygamberin oğlu, muzaffer sultanların sultanı, yeryüzünün en büyük prenslerine taçlar bahşeden bir kimse olduğunu söyler. "Haremeyn-i şerifeyn" (yani, Mekke ile Medine) hâdimi ve Kudüs-i mübarekin hâmi ve hâkimi", Avrupa, Asya ve Afrika'nın egemeni (bu deyim yalnız Fransızca metinde geçer) olduğunu söyledikten sonra, sahip ve maliki bulunduğu ülkeleri, bölgeleri, kaleleri, kentlerin belli-başlılarını sayıp döker. Öylesine ki, bu yer adlarına bakarak insan 1600'lerdeki Osmanlı İmparatorluğu topraklarının tam bir haritasını çizebilir. Sayılan yer adlarından kimisi şunlar: Rumeli ve Temişvar, Bosna vilâyeti, Zigetvar kalesi, Anadolu ve Karaman vilâyeti, İmadiye eyaleti, Arabistan diyarı, İran'ın kuzeybatısı, Kars, Gürcistan, Demirkapı, Tiflis, Şirvan canipleri, Kırım ve Kıpçak iklimleri, Kıbrıs, Zülkadriye, Şehr-i Zöl, Diyarbekir, Halep, Rum, Çıldır, Erzurum, Şam, Bağdat (Fransızcasında Babil "Babylone"), Küfe, Basra, Mısır, San'a, Yemen, Habeş(istan), Aden vilâyetleri, Tunus, Halk ül-vad (Fransızcası Goulette), Trablus-i garp ve başkaca ülkeler, bölgeler, kaleler, kentler... Bu arada Akdeniz ve Karadeniz'in padişahı (dikkat buyurulursa: Bahr-i sefit ve Bahr-i siyah denilmiyor, o adlar çok daha sonraları kullanılmıştır), "nice yüz bin asakirin" sultanı, zaptedilemez ünlü Eğri kalesinin padişahı, nice diğer ülkelerin, adaların, boğazların, geçitlerin, kabilelerin, aşiretlerin şehinşahı olan ben Sultan Ahmet Han ibn Sultan Mehmet Han...ım, diyerek bütün gelmiş-geçmiş dedelerinin adlarını anar.

Madde özetleri şöyledir:

1. maddede, Arapça bir deyişle, özet olarak "Fransa Padişahı Anrik" (Fransızcasında "Henri III. Empereur de France") ömrünün sonuna değin mutlu olsun, denilmektedir.

2. maddede "Brèves kalesinin maliki ve zabiti olan Françesko Savary nam muteber elçisi" padişaha gelip eski dostluk antlaşmasını yenilemek, yeni bir kapitülasyon antlaşması yapmak istediğini söylemiş olduğu belirtilir. Burada, Türkçe metinde bulunmayan, Fransızca metnin sayfa ortasında büyük harflerle (A SAVOÏR / ŞÖYLE Kİ) deyimi geçer. Böylece, antlaşmanın Türkçe aslıyla Fransızca çevirisinin birbiriyle (mot-à-mot) aynı olmadığı, maddelerde kimi değişiklikler görüldüğü, Fransızca metnin daha ayrıntılı ve somut olduğu anlaşılmaktadır.

Büyükelçi de Brèves, bu antlaşmaya ilişkin notlarında, Sultan Murat, Sultan Mehmet ve Sultan Ahmet'in saltanat dönemlerinde yenileştirdiği

kapitülasyon antlaşmalarının tümüyle yepyeni maddeler içerdiğini söyler. Oysa, Reşad Ekrem Koçu diyor ki: "Fakat, 1604'te yenilenen ahitnamede bu imtiyazı (yani Venediklilere ve İngilizlere verilen sancak imtiyazlarını) almaya muvaffak olamadı. Buna mukabil, başlıcaları Katolik mezhebine ve Kudüs şehrini ziyarete dair yeni bazı imtiyazlar aldı" dedikten sonra, "Bu ahitnamenin 4. ve 5. maddeleriyle verilen imtiyazlar, Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki katolikleri himaye ve tesahüp etmek hususunda Fransa'nın haiz olduğu hakk-i mahsusun menşeiini teşkil etmiştir" diye de sözlerine ekliyor.

Gerçi, 4. madde sonunda şöyle bir deyiş var: "... ve Fransa padişahının reayasından onunla dostluk üzere olan Nesari hâkiminin reayasında emn ü amanla Kuds-i şerif ziyaretine gelüp gidenlere ve Kamame nam kilisede mütemekkin olan ruhbanlara dahl ü taarruz olunmaya."

5. madde metni de aynen şudur: "Ve Venedüklü ve İngilterelülerden maada müstakil elçileri olmayan cümle harbi tüccar sonradan Fransalu ahidnamesine ilhak olunmuştur deyu min ba'd (bundan böyle) İngiltere elçisi tarafından dahl ü taarruz olunmaya."

Bu madde içerikleri, R.E. Koçu'nun yorumlamak istediği anlama mı gelir? bilemiyorum. Gene Koçu'nun 25. maddeye ilişkin bir deyişi var:

"Bu ahitnamenin fevkalâde bir ehemmiyeti haiz diğer bir maddesi de 25. madde olmuştur. Bu madde mucibince de, Fransa Kralı, Fransız sancağına karşı yapılacak bir tecavüz üzerine Mağrip korsanlarını, Osmanlı İmparatorluğu ile bozuşma addedilmeden, tedip ve tecziye etmek hakkını kazanmıştır ki, Cezayir ve Tunus'un Osmanlı Devletinin birer eyaleti olduğuna göre, devlet ve istiklâl kelimelerinin ifade ettiği mana ile tamamen tezat teşkil etmektedir."

25. maddede böyle bir konudan söz edilmemektedir. Yalnız, karada ve denizde kendi halinde yürüyüp giden Fransahlılara, tüccarlara kimsenin engel olmayıp karışmaması, saldırmaması isteniyor. Cezayir ve Tunus adları, daha önce, 14. ve 15. maddelerde geçmektedir ki, Koçu'ya bir derece hak verdirecek niteliktedir:

"Madde 14 - Cezayir-i garp korsanları limanlarına vardıklarında riayet olunup barut ve kurşun ve yelken ve sayır âlât verilüp lâkin mezburlar Fransa tüccarına rast geldiklerinde esir ve malların garet ederlermiş. Merhum babam tab-i türâh zamanında bid-defaat tembih olunup mütenebbih olmayıp taaddi üzere imişler. Bu hususa dahi rıza-yi hümayunum yoktur. O makule Fransalu esir var ise, itlak olunup malları bikusur verile. Min ba'd mütenebbih olmayan korsanların şenaat ettiğın

müşarünileyh name ile ilâm ettikte kangı (hangi) Beylerbeyi zamanında olursa, ol Beylerbeyi mazul olup garet olunan alınanlara ve sebep olanlara tazmin ettirile. Bu husus için defaatla tembih olunmuş iken, mütenebbih olmadıkları ecelden emr-i şerife imtisal etmezler ise, anlar dahi Fransa vilâyetine vardıklarında Fransa Padişahı tarafından kal'alarına ve limanlarına kabul etmeyüp fesatların def için takayyüt eylediğinde akt olunanı ahde hâlel vermez deyu merhum babam tabi tûrah zamanında verilen hük-m-i şerifin mazmunu kemâkân mukarrer ola ve bu babda mumaileyhin şükr ü şikâyeti makbul-i hümayunum ola.”

15. maddede, Cezayir ve Tunus'a bağlı Osnor körfezinde mercan ve balık avlayan Fransahlara kimsenin dokunmaması emredilir. İşte, bütün öteki maddeler de bunlara benzer şeylerdir, bilinen kapitülasyonlar (ayrıcılıklar)dır.

Bu arada, padişah, 18. ve 35. maddelerle Fransahlıların birbiri arasında kan dökme ya da başkaca kötü şeyler olursa, “elçileri ve konsolosları âdetlerince görüp fasl edeler, zabıtlarından ve kadılarından bir fert, bir kimesne mâni olmaya” deyip Fransızlara adli kapitülasyon da vermektedir.

36. madde de, bizce, pek ilginçtir: “Ve Fransa gemileri âdet ve kanun üzere İstanbul'da aranup gittikten sonra, kanun-i kadim üzre bir dahi Boğaz Hisarları önünde aranup icazet verilir imiş. Hâlâ kanun-i kadime muhalif Gelibolu'da dahi aranır imiş. Min ba'd âdet-i kadime mucibince hemen Boğaz Hisarları önünde aranup gide.” Demek oluyor ki, Fransız gemileri Boğaz Hisarları önünde bir kez arandıktan sonra, İstanbul'da, Gelibolu'da bir daha aranmayacakmış!

IV. SONUÇ

Görüldüğü üzere, genel tarihimiz, diplomasi tarihimiz, ekonomi ve ticaret tarihimiz, dil, edebiyat ve kültür tarihimiz, kitap ve basın-yayın tarihimiz bakımlarından son derece ilginç olan bu kitap, bu belge üzerinde çok daha geniş ve derin incelemeler yapmalıyız.

Örnek olarak, dil bakımından, *kadar* yerine *değın*, *lüzumu* yerine *gereği*, *nakletmek* yerine *iletmek* vb. gibi Türkçe sözler geçmektedir. Genellikle, antlaşma, epey sade bir dille yazılmıştır. XVII. yüzyıl başı düzyazı Türkçemize iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Şunu da söyleyerek sözümüzü bitirmek istiyoruz: Comte de Brèves'den sonra, İstanbul'a Fransa elçisi olarak Comte de Salignac geldi. İstanbul'a ancak bir yıl sonra, 1607'de ulaşabilen Kont, Kral Henri IV'un, Comte de

Brèves gibi, büyük bir güven ve samimilik beslediği kişilerdendi. Ancak, çok geçmeden, Kral Henri IV, bağınaz bir delinin suikastine kurban giderek bir hançer darbesiyle öldürüldü (1610). Aynı yıl içinde İstanbul Elçisi Comte de Salignac da öldü. Böylece, Fransa ile Osmanlı hanedanları arasındaki güçlü ve şiddetli sevgi ve bağlılık, bir süre için, kesintiye uğradı.

Fransa ile altıncı kapitülasyon antlaşması, o tarihten ancak 69 yıl sonra, 5 Haziran 1673 (H. 1084) tarihinde Edirne'de Sultan Mehmet IV ile Kral Louis XIV arasında imzalandı. Bu kapitülasyon (ayrıcalık) antlaşmasını bizden koparıp alan da Fransa'nın o zamanki İstanbul Büyükelçisi Marquis de Nointel'dir (1635-1680). İlk, Girit savaşı sırasında Fransa'nın Venedik'e, daha sonra da Avusturya'ya yardım etmesinden dolayı, iyi karşılanmadı; ancak 1604'tekinden daha kazançlı kapitülasyonları elde etmeyi başardı: gümrük resminde % 5-3 indirim sağladı.